

XIV A. ANTROSIOJIS – XV A. PIRMOSIOS PUSĖS ŽIEDINĖS SEGĖS RELJEFINIŲ PAVIRŠIŲ LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE IR LIVONIJOJE

EUGENIJUS SVETIKAS

Straipsnyje nagrinėjamos žiedinės segės reljefiniu paviršiumi. Jos klasifikuotos į šešis variantus ir kelias pavienes seges. Žiedinių segių reljefiniu paviršiumi lankeliuose pavaizduoti vynmedžio, septynių balandžių, erškėčių vainiko ir dar keli nenustatyti simboliai. Šių segių chronologijai apibrėžti sudaryti LDK griautinių XIV a. pab.–XV a. kapų, LDK XIV a. aukojimo duobių ir degintinių kapų bei Livonijos griautinių XIV a. kapų koreliaciniai klasteriai. Nustatyta, kad jos gamintos ir plačiai naudotos XIV a. antrojoje–XV a. pirmojoje pusėje. Gausūs žiedinių segių reljefiniu paviršiumi koreliaciniai duomenys iš LDK aukojimo duobių ir degintinių kapų bei Livonijos griautinių kapų parodė kitokią su jomis koreliuojančių radinių chronologiją nei iki šiol manyta. Absoliuti žiedinių segių reljefiniu paviršiumi dauguma rasta su aukojimu susijusiose vietose – aukojimo duobėse, laužavietėse ir Obelių ežere.

Reikšminiai žodžiai: žiedinės segės reljefiniu paviršiumi, vynmedžio, septynių balandžių ir erškėčių vainiko simboliai, aukojimas, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, Livonija.

The article deals with annular brooches of embossed surface. They are classified into six modifications and several single brooches. In the arcs of annular brooches there are depicted symbols of vine, seven doves, crown of thorns and some other not established symbols. To the aim of defining of the chronology of these brooches, the correlation clusters were made for GDL skeleton graves from the end of the 14th c. – 15th c., GDL sacrifice pits and cremation graves of the 14th c., as well as Livonian skeleton graves of the 14th c. It was established that these brooches were made and intensely used in the second half of the 14th c.– first half of the 15th c. The abundant correlation data of annular brooches of embossed surface from GDL sacrifice pits and cremation graves and from Livonian skeleton graves showed the different chronology of finds correlating with them than it was supposed heretofore. The absolute majority of annular brooches of embossed surface was found in the places related to sacrifice, i.e. in sacrifice pits, fire-sites and in the Obeliai Lake.

Keywords: annular brooches of embossed surface, symbols of vine, seven doves and crown of thorns, sacrifice, Grand Duchy of Lithuania, Livonia.

Spausdinant atskirų kasinėtų kapinynų ir piliakalnių duomenis archeologinėje Lietuvos, Latvijos ir Baltarusijos literatūroje buvo paskelbta per 40 šio tipo segių nuotraukų¹ ir piešinių². Vienu publikuotų paminklų medžiagoje jų buvo rasta po vieną, kitų – po kelias, o dar kitų – nuo dešimties iki kelių dešimčių žiedinių segių reljefiniu paviršiumi. Vieni tyrinėtojai pasitenkino tik tuo, kad paskelbė šių segių iliustracijas, o kiti labai lakoniškai nurodė jų dydį, formą, gamybos būdą ir neįprastą reljefinio paviršiaus ornamentą.

Lietuvos archeologinėje literatūroje pirmosios keturios žiedinės segės reljefiniu paviršiumi buvo

paskelbtos 1958 m. Lietuvių liaudies meno albumų serijos pirmojoje knygoje, skirtoje senovės lietuvių papuošalams. Leidinio sudarytojos kiekvieną šio tipo segę apibūdino kiek skirtingai: vieną – apskrita lietinė, antrą – apskrita plokštine lietinė, trečią – plokštine lietinė (Kulikauskienė, Rimantienė, 1958, pav. 589–592). Kiti tyrinėtojai, kurie aprašinėjo žiedines seges reljefiniu paviršiumi, vartojo panašius apibūdinimus³. Nuo 1970 m. pastebėta, kad apskritos lietinės segės turi šiek tiek išgaubtą lankelį, kurio priekinė plokštuma dažniausiai puošta reljefiniu ornamentu (Urbanavičius, 1970, p. 19). Dar vėliau pastebėta, kad šis ornamentas

dažniausiai būna augalinis (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 28; Petrulienė, 1995, p. 51). Nuo 1995 m. kai kurie tyrinėtojai šias seges pradėjo vadinti žiedinėmis lietomis (Zabiela, 1995, p. 343; Bertašius, 2002, p. 146).

Latvijos archeologinėje literatūroje žiedinės segės reljefiniu paviršiumi aprašytos vos du kartus, vienur – kaip žiedinės lietos segės reljefiniu paviršiumi su gyvuliniu ir augaliniu ornamentu (Apala, 1987, p. 105), o kitur – kaip apskritos su zoomorfiniu ornamentu (Šnore, 1997, p. 76).

Literatūroje bandyta nustatyti ir šių segių chronologiją. Pirmųjų paskelbtų nuotraukų anotacijose buvo pažymėta XI–XII a. ar XI–XIII a. (Kulikauskienė, Rimantienė, 1958, pav. 589–592). Po metų pačių segių chronologija apibrėžta XII–XIII a. (Sadauskaitė, 1959, p. 66). Dar vėliau jų chronologija praplečiama ir nukeliama į XIII–XV a. (Kulikauskienė, Rimantienė, 1966, pav. 264). Gausiausios šių segių kolekcijos iš Obelių chronologija taip pat apibrėžiama XIII–XV a. (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 19–61), o iš Barinės kapinyno – XIV a. (Petrulienė, 1995, p. 51).

Šių segių chronologija Latvijos archeologinėje medžiagoje atskirai nenagrinėta. Kapinynų, kuriuose buvo rasta žiedinių segių reljefiniu paviršiumi, spausdinta medžiaga datuota apibendrintai: Lejasdopelių pilkapio – II–XIII a. (Šnore, 1997, p. 81), Uplantų kapinyno – XIII–XIV a. (Apala, 1987, p. 107).

Apibendrinami tyrinėtojų epizodinius prisilietimus prie šio tipo segių galime teigti, kad: 1) nenusistovėjęs jų terminas, 2) jos neklasifikuotos, 3) neapibrėžta jų chronologija, 4) nenustatyti simboliai ir neišaiškintos jų reikšmės.

Pagal formą tokios segės Europos archeologinėje literatūroje priskiriamos prie žiedinių, kurios pasižymi didele įvairove. Į atskirus tipus žiedinės segės skirstomos pagal tam tikrus išskirtinius lankelių požymius. Šiuo atveju išskirtinis yra tokių segių reljefinis paviršius, kuriame pavaizduoti įvairūs simboliai. Mūsų nuomone, *žiedinių segių*

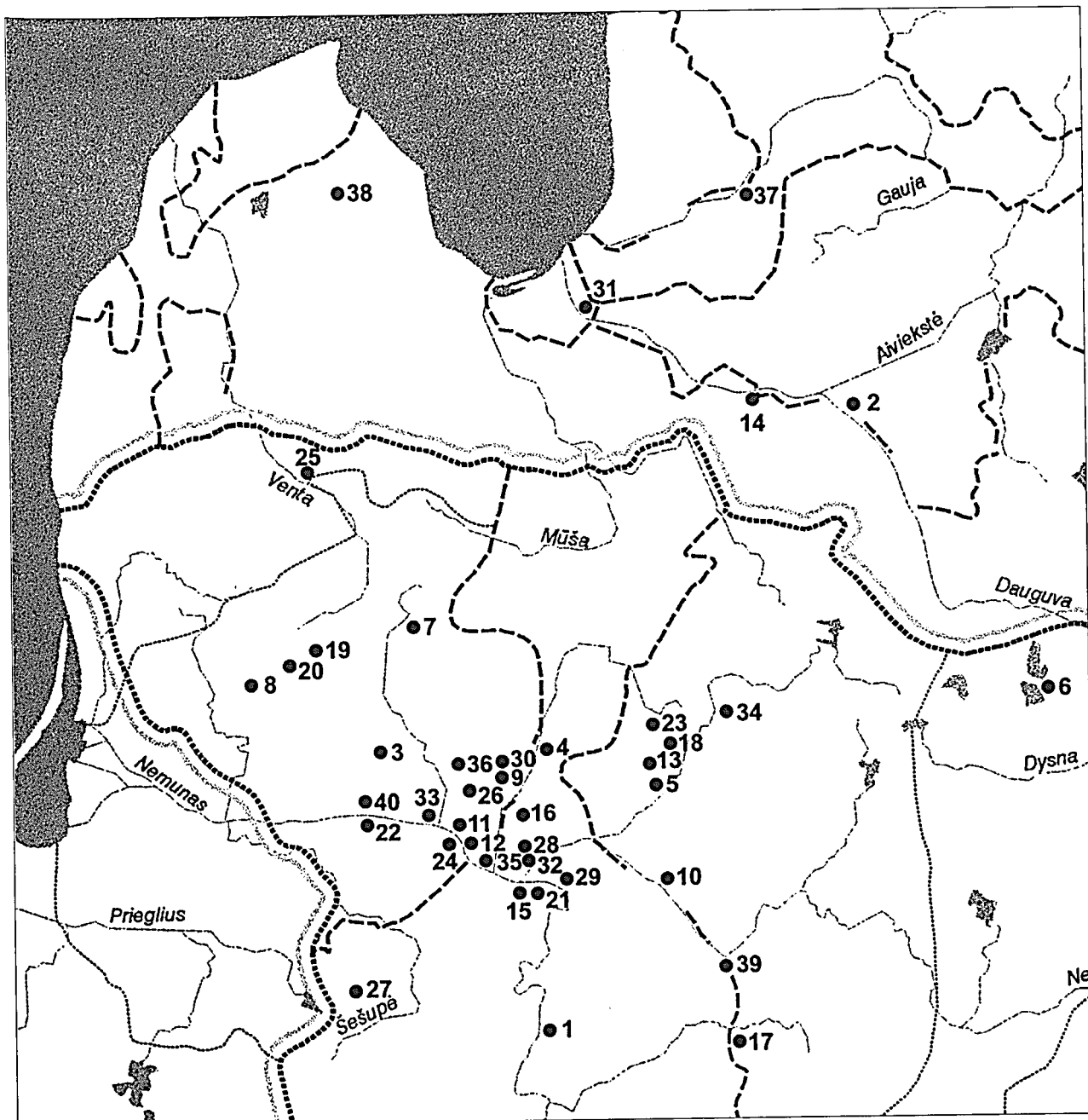
reljefiniu paviršiumi terminas turėtų būti patogesnis ir tikslesnis nei vartotas apskritų lietinių segių apibūdinimas.

Klasifikavimui pavyko surinkti duomenis apie 187 žiedines seges iš 40 vietovių (1 žem.). Didžioji šių segių dalis rasta LDK teritorijoje – 176 iš 35 vietovių. Livonijoje jų rasta tik 11 iš 5 vietovių. Šio tipo seges pagal lankelyje pavaizduotus simbolius skirstome į 6 variantus. Taip pat aptiriamos ir kelios pavienės segės. Tuo tarpu neklasifikavome per 40 ugnyje apsilūdžiusių ir deformuotų bei nusitrynusių lankelio paviršiumi segių ir jų fragmentų iš 17 vietovių⁴.

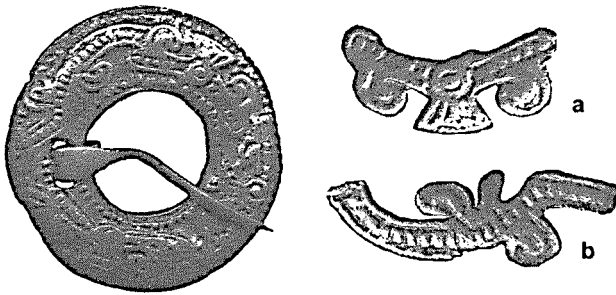
ŽIEDINIŲ SEGIŲ RELJEFINIŲ PAVIRŠIUMI VARIANTAI

1-asis variantas – segės su vynmedžio simboliu (1 pav.). Šio varianto segių lankelyje pavaizduotas stilizuotas vynmedis, kurį sudaro keturios sujungtos šakos – trys trumpos ir viena ilga. Trumposios šakos sujungtos viena su kita, o ilgoji įterpta viršutinėje segės dalyje tarp dviejų trumpųjų. Trumpųjų šakų viduryje yra po stilizuotą trikampę vynuogių kekę, o jai iš šonų – po ūsą (1:a pav.). Pirmoji trumpoji šaka (žiūrint nuo viršutinės segės dalies) sukomponuota ūsais ir vynuogių keke į segės išorę, antroji – į segės vidų, o trečioji taip pat į segės išorę. Ilgoji šaka būna pavaizduota su vienu ūsu į segės išorę ir dviem ūsais į segės vidų (1:b pav.). Be to, šių segių išorės ir vidaus pakraščiai apvesti taškučių eilute. Šio varianto segių lankeliai išgaubti. 1-ojo varianto segės būna nuo 3,3 iki 4,2 cm skersmens. Įvairūs šio segių varianto dydžiai parodo, kad jos buvo išlietos skirtingose formelėse. Iš viso pavyko identifikuoti 39 1-ojo varianto seges iš 16 vietovių⁵.

Dvi šio varianto segės, rastos Obelių k. 48–56 sampile, išlietos iš sidabro lydinio (lent. III:3–4; Tautavičienė, 1981, Nr. 279–280, pav. 142; Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, pav. 39), o visos kitos – varinės, bronzinės ar žalvarinės.

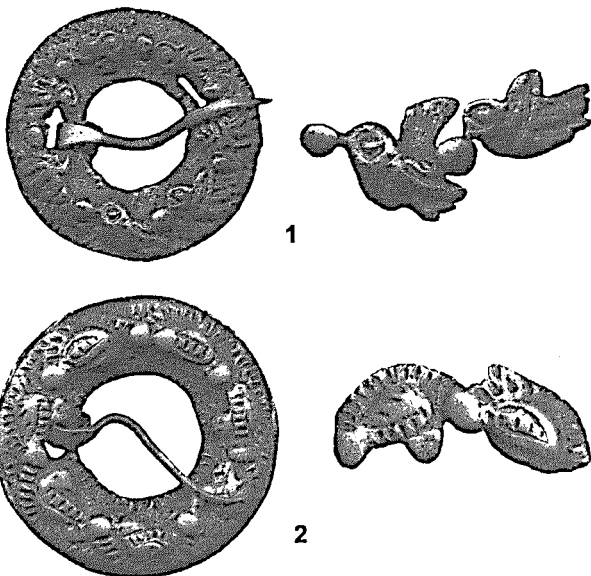

1 žemėlapis. Žiedinių segių reljefinių paviršiumi radimo vietos: 1 – Alytus, 2 – Ašotė, 3 – Balčiai, 4 – Barinė, 5 – Bečiai, 6 – Brėslauja, 7 – Bubiai, 8 – Girdiškis, 9 – Graužiai, 10 – Kernavė, 11 – Kriemala, 12 – Kulautuva, 13 – Kurklintiškiai, 14 – Lėjasdopeliai, 15 – Marvelė, 16 – Masteikiai, 17 – Nočia-Lankiščiai, 18 – Obeliai, 19 – Paalksniai, 20 – Payžnys, 21 – Pakalniškiai, Kauno r., 22 – Pakalniškiai, Šakių r., 23 – Pakritižis (Raguva), 24 – Pavilkijys, 25 – Pavirvytė, 26 – Pernarava, 27 – Piliakalniai, 28 – Radikiai, 29 – Rumšiškės, 30 – Rusciniai, 31 – Salaspilis, 32 – Sargėnai, 33 – Seredžius, 34 – Šeimyniškeliai, 35 – Šilelis, 36 – Šulaičiai, 37 – Uplantai, 38 – Vilkumuižų ežeras, 39 – Vilnius, 40 – Višpilis.

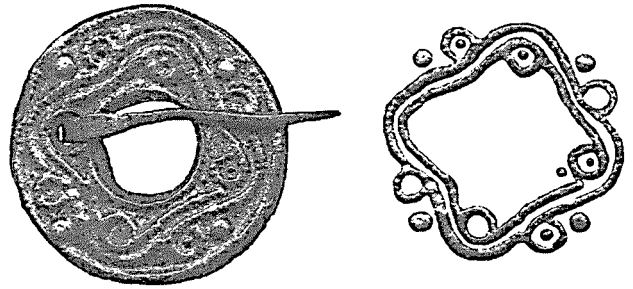

1 pav. Vynmedžio simbolis 1-ojo varianto žiedinėje segėje reljefiniu paviršiumi iš Obelių ežero (LNM AR 621:1939).

2-asis variantas – segės su septynių balandžių simboliu (2 pav.). Šių segių lankelyje pavaizduoti septyni balandžiai, sujungti į glaudų apskritimą. Balandžių atvaizdus galima išskirti į dvi grupes. Vienose segėse labai aiškiai pavaizduotos balandžių galvos didelėmis akimis, išskleistos uodegos, pakelti sparnai, o snapuose nešami apvalūs daiktai (2:1 pav.). Tuo tarpu kitose segėse pavaizduoti abstrahuoti paukščių kūnai ir apvalūs daiktai (2:2 pav.). Verta atkreipti dėmesį, jog netose segėse, kuriose balandžiai pavaizduoti su visomis detalėmis (galva, akys, snapas, sparnai ir uodega), ne visi

2 pav. Septynių balandžių simbolis 2-ojo varianto žiedinėse segėse reljefiniu paviršiumi iš Obelių ežero (LNM AR 621:1933–1934).

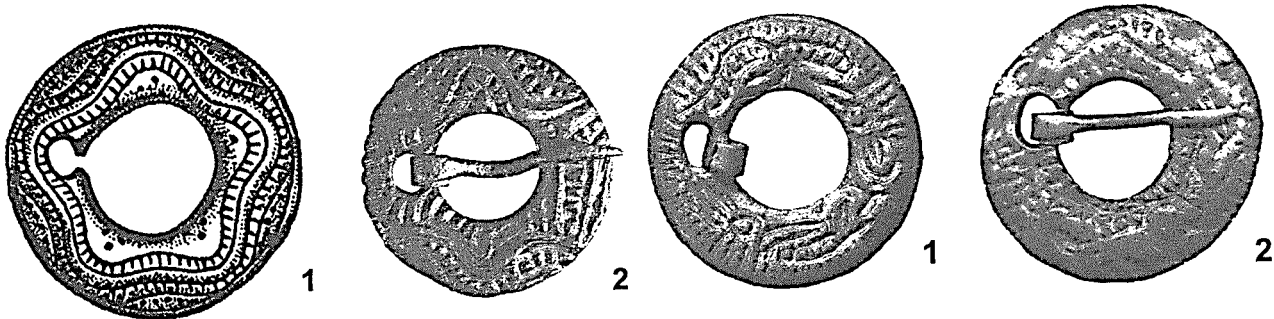

3 pav. Erškėčių vainiko simbolis 3-iojo varianto žiedinėje segėje reljefiniu paviršiumi iš Obelių laužavietės (LNM AR 621:1011).

septyni paukščiai yra vienodi. Dažniausiai tik pora paukščių apatinėse segių dalyse būna su visomis detalėmis. 2-ojo varianto segių išorės ir vidaus pakraščiai apvesti brūkšnelių eilutėmis ir tuo jos skiriasi nuo 1-ojo varianto segių. Šio varianto, kaip ir 1-ojo, segių lankeliai išgaubti, o jos būna įvairaus dydžio. Iš viso identifikuotos 73 segės su septynių balandžių simboliu iš 24 vietovių⁶.

3-iasis variantas – segės su erškėčių vainiko simboliu (3 pav.). Jų lankelyje pavaizduotas erškėčių vainikas sudarytas iš dviejų tarpusavyje nesupintų šakelių, sukomponuotų į du netaisyklings keturkampius. Prie kiekvienos išorinio keturkampio kraštinės yra po kilpelę, o šalia jos – po spurgelį. Vidinio keturkampio kilpelės yra kampuose. Trys iš jų aiškiai matomos, o ketvirtoji sutampa su skylute, skirta segės liežuvėliui. Visos 3-iojo varianto segės plokščios ir tuo skiriasi nuo 1-ojo ir 2-ojo varianto segių, kurių lankeliai išgaubti. Identifikuotos 9 segės su erškėčių vainiko simboliu iš 9 vietovių⁷.

4-asis variantas – segės su erškėčių vainiko (?) simboliu (4 pav.). Jų lankelyje pavaizduotas simbolis nėra aiškus. Vienoje segėje pavaizduotas penkiakampis užapvalintais kampais (4:1 pav.), kuris galėjo simbolizuoti erškėčių vainiką. Sunkiau nusakomas kitose 4-ojo varianto segėse pavaizduotų figūrų užapvalintų kampų skaičius. Jose galima išskirti tik du aiškiai užapvalintus kampus – viršutinį ir apatinį. Kraštuose užapvalintų kampų gali būti po du, tačiau jie nėra aiškūs. Šių segių

4 pav. Erškėčių vainiko (?) simbolis 4-ojo varianto žiedinės segėse reljefiniu paviršiumi: 1 – Paalksniai (LNM), 2 – Ruseinių deg. k. 69 (LNM AR 508:316).

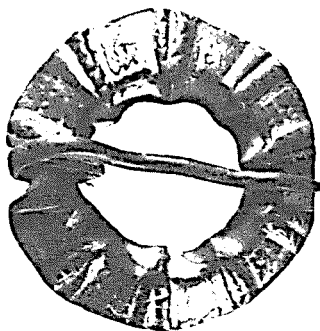
5 pav. 5-ojo varianto žiedinės segės reljefiniu paviršiumi: 1 – Kernavė (Kriveikiškio kapinynas), 2 – Obelių ežeras (LNM AR 621:1940).

lankeliai šiek tiek išgaubti. Identifikuotos 7 šio varianto segės iš 6 vietovių⁸.

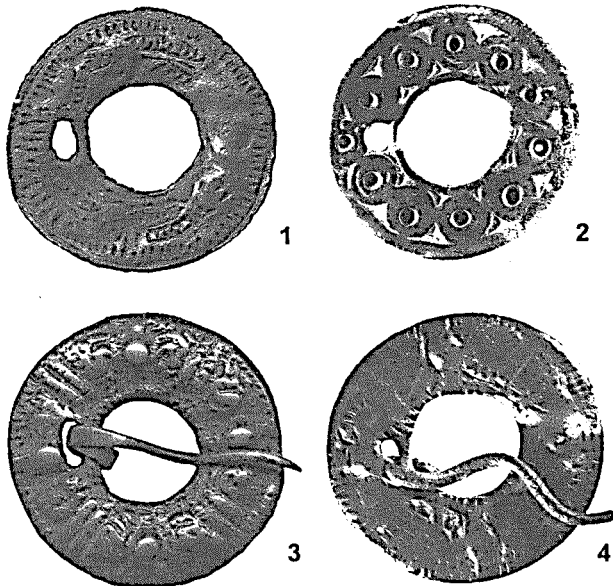
5-ojo varianto segių (5 pav.) lankelyje matyti kai kurie kompozicijų elementai, naudoti vaizduojant vynmedį ir erškėčių vainiką 1-ojo (5:1 pav.) bei 4-ojo (5:2 pav.) varianto segėse. Deja, šio varianto segių kompozicijų detalės labai nevykusios, todėl neįmanoma nustatyti, ką norėta pavaizduoti. Greičiausiai tai profaniškas kelių simbolių imitavimas. Segių lankeliai šiek tiek išgaubti. Iš visų kitų žiedinių segių reljefiniu paviršiumi jos išsiskiria mažiausiu dydžiu – nuo 2,6 iki 2,8 cm skersmens. 5-ajam variantui priskirta 10 segių iš 7 vietovių⁹.

6-ojo varianto segės (6 pav.) nuo kitų žiedinių segių reljefiniu paviršiumi skiriasi tuo, kad jų lankelis papuoštas tiktais skersiniais rumbeliais, o jame nematome aiškiai pavaizduoto simbolio. Šio varianto segių lankelis išgaubtas kaip ir 1-ojo bei 2-ojo. Žinome tik 4 tokias seges iš 4 vietovių¹⁰.

Pavienės segės (7 pav.). Tarp žiedinių segių reljefiniu paviršiumi žinome keturias¹¹ skirtingas su gana ryškiomis detalėmis, kurios skiriasi nuo klasifikuotų šešių variantų. Vienoje segėje matyti chaotiškai sukomponuotos juostelės iš skersinių brūkšnelių ir beformiai iškilimai (7:1 pav.), kitoje – vienuolika akių (7:2 pav.), trečioje ir ketvirtoje – kompozicija iš keturių spurgelių, keturių skersinių dvigubų rumbelių ir aštuonių iškilimų neaiškių ženklų, išdėstytų tarpuose tarp spurgelių ir rumbelių (7:3–4 pav.).

6 pav. 6-ojo varianto žiedinė segė reljefiniu paviršiumi iš Sargėnų deg. k. 378 (VDKM 1590:796).

7 pav. Pavienės žiedinės segės reljefiniu paviršiumi: 1 – Obelių deg. k. 2 (LNM AR 621:153), 2 – Paalksniai (LNM), 3 – Obelių k. 90 sampilas (LNM AR 621:874), 4 – Mažeikių apylinkės (LNM AR 1119).

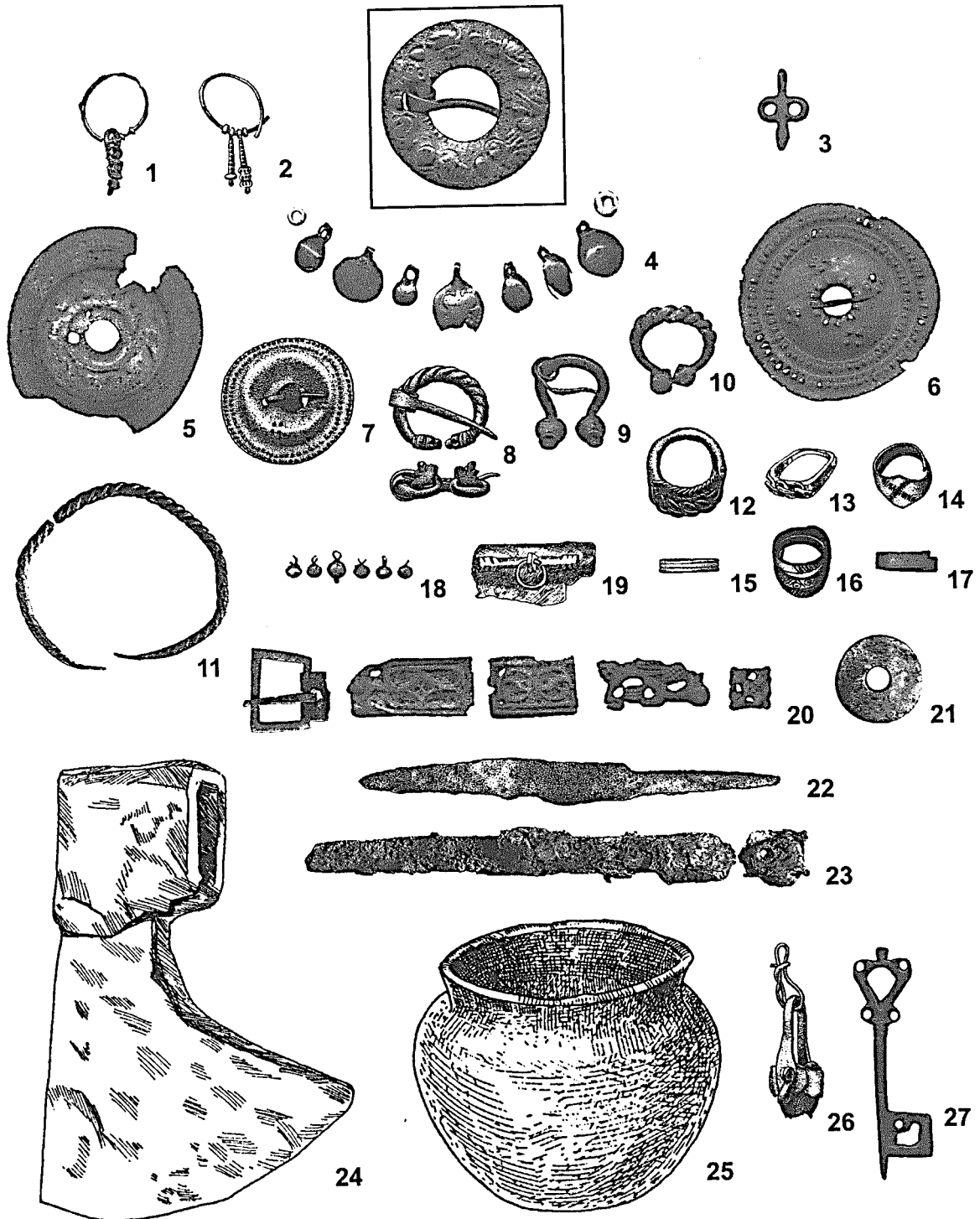
CHRONOLOGINĖ ANALIZĖ

Žiedinių segių reljefiniu paviršiumi rasta 10 griautinių XIV a. pab.–XV a. kapų¹², 18 XIV a. aukojimo duobių ir degintinių kapų¹³ bei 3 griautiniuose XIV a. Livonijos kapuose¹⁴.

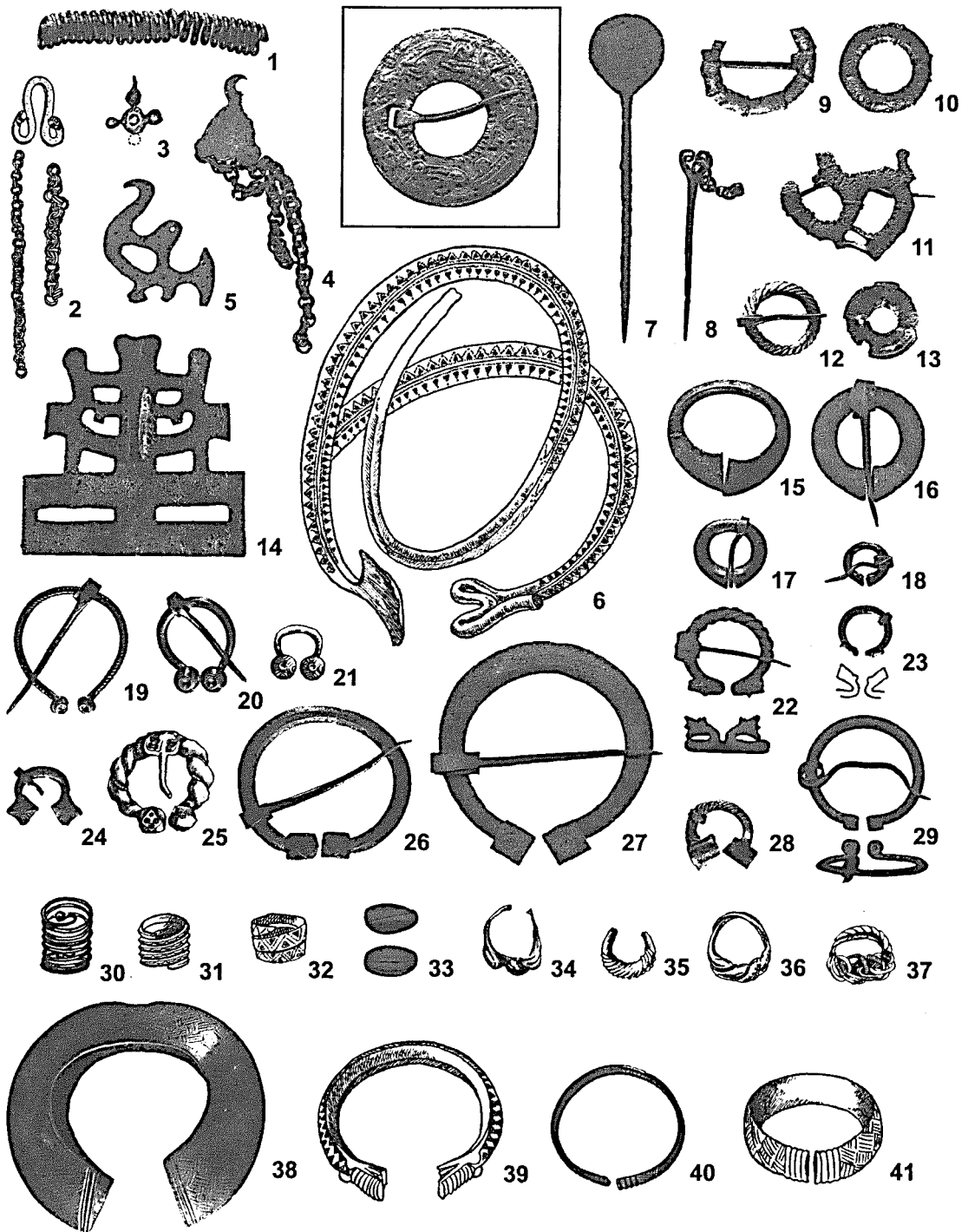
Griautiniuose XIV a. pab.–XV a. kapuose rastos trys 1-ojo, keturios 2-ojo (viename kape jų buvo dvi), po vieną 5-ojo ir 6-ojo varianto bei 2 neklasifikuotos žiedinės segės reljefiniu paviršiumi¹⁵. Koreliacinį šios grupės klasterį (8 pav.) sudaro per 70 radinių¹⁶. Šie koreliaciniai duomenys gana įvairūs. Didžiosios dalies ši klasterį sudarančių atskirų radinių chronologinė analizė parodė, kad žiedinės segės reljefiniu paviršiumi buvo naudojamos po 1387 m. LDK krikšto iki XV a. IV ketvirčio¹⁷. Klasterio sudėtyje yra radinių, kurių daug randama XIV a. pab.–XV a. kapuose. Tai auskarai, skardinės II tipo segės ir kai kurių tipų žiedai. Su šio tipo segėmis koreliuoja ir nemažai retų bei pavienių XIV a. pab.–XV a. radinių. Be to, šios grupės klasteryje yra pavienių omega segių ir kitų radinių, kurie koreliuoja su žiedinėmis segėmis reljefiniu paviršiumi ankstyvesniame XIV a. aukojimo duobių ir degintinių kapų klasteryje.

XIV a. aukojimo duobėse ir degintiniuose kapuose rastos septynios 1-ojo varianto, keturios 2-ojo, dvi 3-ojo, po vieną 4-ojo, 6-ojo ir pavienę bei penkios neklasifikuotos žiedinės segės reljefiniu paviršiumi¹⁸. Koreliacinį šios grupės klasterį sudarėme iš 12 aukojimo duobių ir degintinių kapų (9–10 pav.)¹⁹. Atidžiai išnagrinėjus jų fiksaciją galima manyti, kad šių duobių ir degintinių kapų radiniai sudaro vienalaikius komplektus. Ruseinių kapinyne užfiksuoti 6 vadinamieji degintiniai kapai su žiedinėmis segėmis reljefiniu paviršiumi kelia abejonių dėl jų patikimumo, todėl jų radinių į šį klasterį neįtraukėme²⁰. Nusakyti bendrą šį klasterį sudarančių radinių skaičių sudėtinga, nes šiose aukojimo duobėse ir degintiniuose kapuose buvo rasta ne tik sveikų, bet ir gausybė įvairių sulaužytų bei ugnyje susilydžiusių radinių fragmentų. Apytikriai

galima nagrinėti apie 500 radinių, sudarančių šį klasterį. Didžiausią komplektą sudaro apie 220 radinių iš vadinamojo Sargėnų „amatininko“ lobio (Puzinas, 1939–1940š, l. 25), kuris vėliau buvo įvardytas kaip degintinis kapas 378 (Sadauskaitė, 1959, p. 57). Maždaug po 60 radinių rasta Marvelės k. 671 ir 707 (Astrauskas, Bertašius, 1994š), kurie apibūdinami kaip grupiniai degintiniai kapai (Bertašius, 2002, pav. 28). Apie 50 radinių rasta Barinės kape 24 (Petrulienė, 1995, p. 63). Kitose 8 aukojimo duobėse ir degintiniuose kapuose rasta nuo 7 iki 22 radinių ar jų fragmentų²¹. Šio klasterio sudėtis pasižymi prieštaringa įvairove, nes jame yra ne tik labai daug skirtingų papuošalų, bet ir ginklų bei žirgo aprangos detalių. Iš visų ši klasterį sudarančių radinių su XIV a. pab.–XV a. radiniais koreliuoja kanopinės, visų tipų omega segės, kai kurių tipų žiedai ir dar keletas daiktų. Daugumos radinių, sudarančių šį klasterį, chronologija apibrėžiama labai plačiai – nuo X a. iki XIII a. Plačiausiai nagrinėti Sargėnų k. 378 arba „amatininko“ lobio radiniai. Antkaklių, įvijėlių, įvairių tipų segių, smeigtukų, apyrankių, įvijinių žiedų ir kitų radinių chronologija šiame komplekte apibrėžiama X–XI, XI–XII ir XII–XIII a. (Sadauskaitė, 1959, p. 57–75). Paliesta ir Pavirvytės k. 111 rasto kalavijo bei jo makštų antgalio chronologija. Šie radiniai datuojami X a. pabaiga–XI a. (Kazakevičius, 1996, p. 71, pav. 81, 84; 1998, p. 290–292, pav. 4:4)²². Tokia atskirų komplektų ir juos sudarančių radinių chronologija nepatikima ir atskleidžia pačią fundamentaliausią X–XIV a. Lietuvos archeologijos problemą – šio laikotarpio radinių chronologinės analizės stoka. Lietuvos ir kaimyninių kraštų archeologijos istoriografijoje labai mažai rasime darbų, skirtų X–XIV a. radinių chronologinei analizei. Dažniausiai apibrėžiant vieno ar kito radinio chronologiją naudojamosi pasenusiais apibendrinamojo pobūdžio darbais, kuriuose tokios analizės nėra, o vietoj jos įrašytos tik spėjamos datos. Taigi jeigu pripažintume tokią radinių, koreliuojančių su žiedinėmis segėmis reljefiniu paviršiumi aukojimo duobėse ir degintiniuose kapuose, chronologiją,

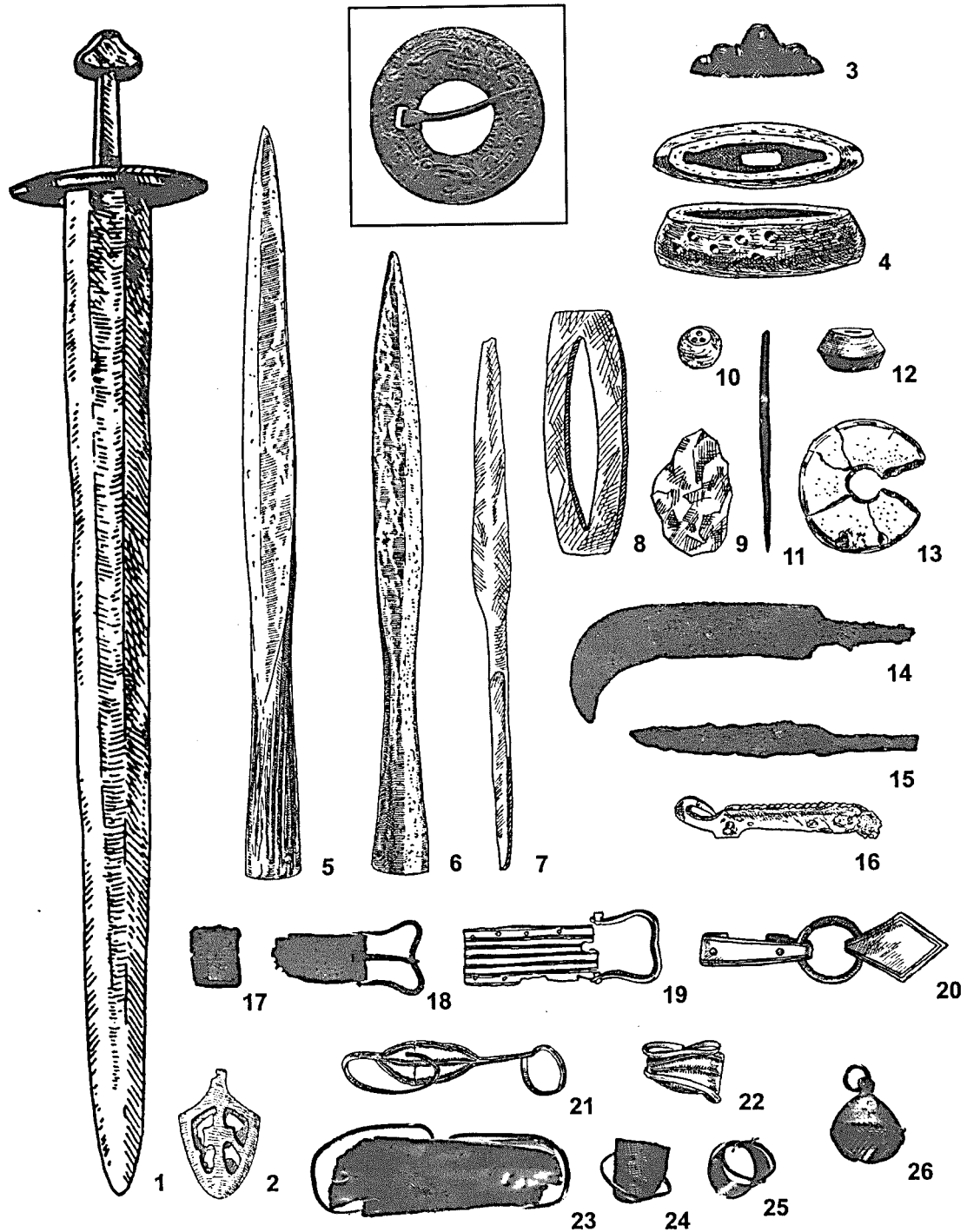

8 pav. Žiedinių segių reljefinių paviršiumi XIV a. pab.–XV a. kapuose koreliacinis klasteris: 1–2 – žiediniai auskarai, 3 – lelijinis kabutis, 4 – vėrinys, 5–7 – skardinės II tipo skirtingų variantų segės, 8–10 – skirtingų tipų omega segės, 11 – apyrankė, 12–17 – skirtingų tipų žiedai, 18 – sagutės, 19 – odinio kapšelio apkalas, 20 – odinio diržo sagtis ir skardelės su skirtingais simboliais, 21 – verpstukas, 22 – įtviriamasis peilis, 23 – peilis medinėmis kriaunomis, 24 – kirvis, 25 – puodas, 26 – amuletas, 27 – simbolinis raktas.
1, 15, 17, 18, 20–21, 23 – Alytaus k. 104; 3, 5, 25 – Bečių k. 75; 4, 6, 27 – Obelių k. 149; 7–8, 12, 14, 16, 22, 26 – Paalksnių k. 27; 2 – Radikių k. 46; 10, 19, 24 – Rumšiškių k. 152; 9, 11, 13 – Šulaičių k. 30.

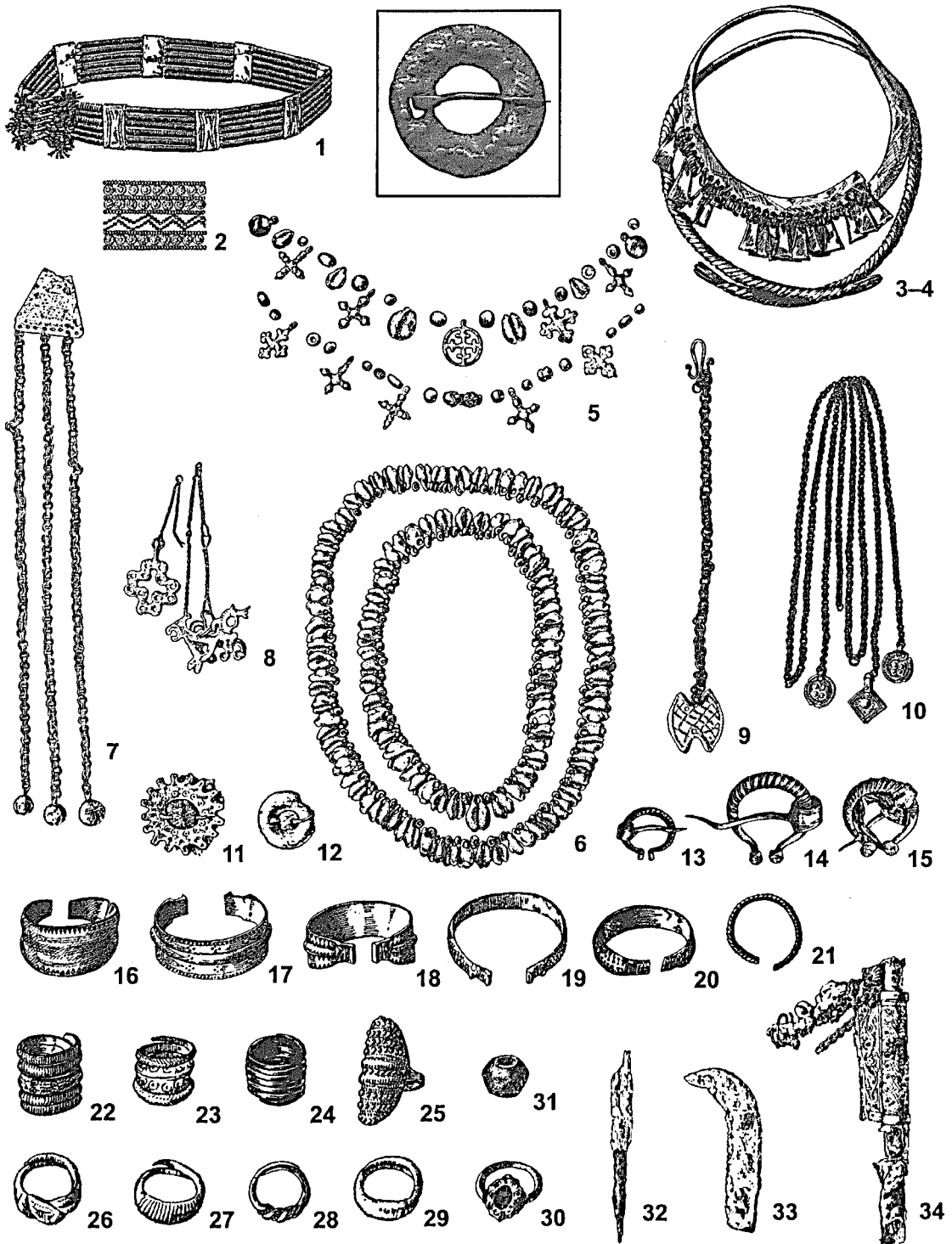
9 pav. Žiedinių segių reljefiniu paviršiumi XIV a. aukojimo duobėse ir degintiniuose kapuose koreliacinis klasteris: 1 – įvija, 2 – omega kabutis su grandinėlėmis, 3 – kryželis, 4 – kabutis su grandinėlėmis, 5 – paukščio pavidalo kabutis, 6 – antkaklė, 7–8 – smeigtukai, 9–10, 12–13 – įvairių tipų žiedinės segės, 11 – trinarė segė, 14 – laiptelinė segė, 15–18 – kanopinės segės, 19–29 – įvairių tipų omega segės (19–21 – granatiniais galais, 22–23 – su vienaragiu, 24–27 – keturkampiais galais, 28–29 – sraiginių įvijų galais), 30–37 – įvairių tipų žiedai, 38–41 – įvairių tipų apyrankės.

3, 21, 25, 34–35 – Barinės k. 24; 37 – Barinės k. 25; 2, 36 – Marvelės k. 671; 32 – Obelių k. 2; 4–5, 7, 16, 22, 27, 29, 33 – Pavirvytės k. 111; 1, 6, 8–15, 17–20, 23–24, 26, 28, 30–31, 38–41 – Sargėnų k. 378 („amatininko“ lobis).

10 pav. Žiedinių segių reljefinių paviršiumi XIV a. aukojimo duobėse ir degintiniuose kapuose koreliacinio klasterio tęsinys: 1 – kalavijas, 2 – kalavijo makštų galas, 3 – kalavijo rankenos buoželė, 4 – kalavijo rankenos skersinis, 5–7 – ictigaliai, 8–9 – skiltuvas su titnagu, 10 – svarelis, 11 – yla?, 12–13 – verpstukai, 14 – lenktas peilis, 15 – įtveriamasis peilis, 16 – skustuvas, 17–20 – sagtys, grandis ir diržų skardelės, 21–25 – žirgų karčių skardelės įvijiniais galais, 26 – žvangutis.

10, 16 – Barinės k. 23; 12 – Barinės k. 24; 5–6, 21–22 – Marvelės k. 671; 4, 13 – Marvelės k. 707; 7–9 – Obelių k. 2; 1–2, 11, 14–15, 17–18 – Pavirvytės k. 111; 3, 19–20, 23–26 – Sargėnų k. 378 („amatininko“ lobis).

11 pav. Žiedinių segių reljefiniu paviršiumi Livonijos XIV a. kapuose koreliacinis klasteris: 1-2 – vainikai, 3-4 – antkaklės, 5-6 – vėriniai, 7-10 – kabučiai, 11 – žvaigždinė segė su šešiolika spindulių, 12 – skardinė I tipo segė, 13-15 – omega segės, 15-21 – apyrankės, 22-30 – žiedai, 31 – verpstukas, 32 – yla, 33 – lenktas peilis ar pjautuvas, 34 – odinės papuoštosios peilio makštys.

1, 7-8, 11-12, 15, 19, 23, 26-27, 29, 34 – Lejasdopelių k. 9 pilk. II; 3-5, 13, 20-21, 24, 30-33 – Lejasdopelių k. 10 pilk. II; 2, 6, 9-10, 14, 16-18, 22, 25, 28 – Uplantų k. 43.

galėtume teigti, kad jos buvo gamintos ir nešiotos daugiau nei 500 metų. Tačiau tokiai plačiai chronologijai prieštarauja šio segių tipo koreliacija su XIV a. pab.–XV a. griautinių kapų radiniais. Remiantis šiais duomenimis žiedinių segių reljefiniu paviršiumi gamybos pradžios galime ieškoti tik artimiausiame laikotarpyje, t.y. XIV a. I šį laikotarpį nukreipia ir Obelių k. 2, kuriame kartu su kitais radiniais buvo rasta ir žiedinė segė reljefiniu paviršiumi, radiokarboninės analizės rezultatai. Iš šios auokojimo duobės buvo paimtas medienos pavyzdys, kurio analizė parodė 1383–1489 AD kalibruotą kalendorinį laiką (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 19; Mažeika, Petrošius, 1998, Vs 545).

Griautiniuose XIV a. Livonijos kapuose rastos dvi 1-ojo ir šešios 2-ojo varianto žiedinės segės reljefiniu paviršiumi²³. Šios grupės klasterį sudaro per 60 radinių (11 pav.)²⁴. Nemažai įvairių radinių dar labiau praplečia tokių segių koreliacinius duomenis. Skardinių I tipo ir omega segių, žvaigždinės segės su šešiolika spindulių, vadinamųjų zoomorfinių ir skardinių kabučių bei kai kurių tipų žiedų chronologiją galima apibrėžti XIV a. Tuo tarpu vainikų bei antkaklių koreliacija su žiedinėmis segėmis reljefiniu paviršiumi yra tokia pat netikėta, kaip ir didelės dalies radinių, kurie koreliuoja su šio tipo segėmis XIV a. auokojimo duobėse ir degintiniuose kapuose iš LDK. Deja, Latvijos X–XIV a. archeologinės medžiagos chronologija taip pat pagrįsta spėjimais, bet ne analize, nors jų radiniai XIII–XIV a. kapuose aptinkami kartu su to paties laikotarpio monetomis.

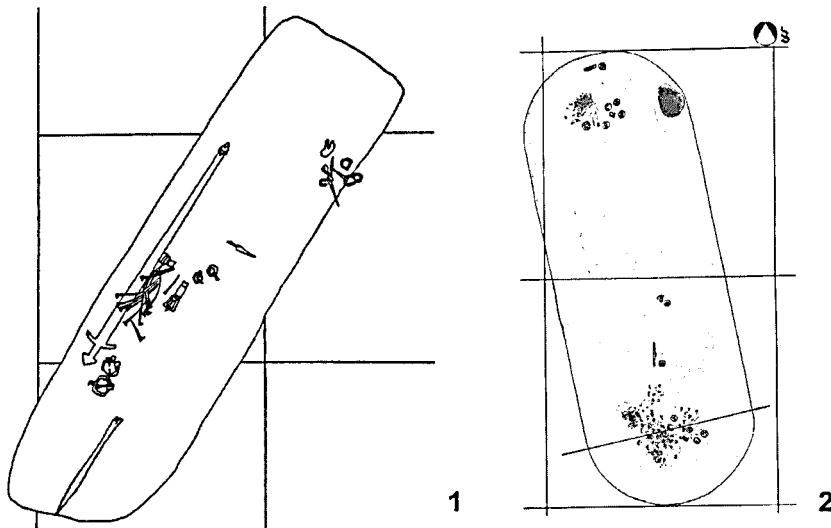
Apibendrinami žiedinių segių reljefiniu paviršiumi chronologinę analizę galime išsakyti šias pastabas: 1) jų koreliacija su XIV a. pab.–XV a. griautinių kapų radiniais parodo, kad tokios segės gamintos ir dažnai naudotos XIV a. antrojoje–XV a. pirmojoje pusėje, 2) gausūs šio segių tipo koreliaciniai duomenys iš LDK auokojimo duobių ir degintinių kapų bei Livonijos griautinių kapų parodo kitokią su jomis koreliuojančių radinių chronologiją nei iki šiol manyta.

ŽIEDINIŲ SEGIŲ RELJEFINIŲ PAVIRŠIUMI SAVININKAI IR RADIMO APLINKYBĖS

Nedaug turime duomenų, kas buvo žiedinių segių reljefiniu paviršiumi savininkai, nes jos rastos tik 10 griautinių XIV a. pab.–XV a. kapų LDK ir 3 griautiniuose XIV a. Livonijos kapuose. Iš šių duomenų matyti, kad su tokiomis segėmis buvo palaidotas 1 vyras²⁵, 10 moterų²⁶ ir 2 vaikai²⁷. Šio tipo segės rastos įvairiose kapo vietose – prie kaukolės, kaklo srityje, prie dešiniojo raktikaulio, po kairiuoju petimi, krūtinės srityje, prie kairiosios alkūnės ir net kairėje juosmens pusėje²⁸. Tai rodo, kad jos nebuvo utilitarios drabužių ar aprangos detalės.

Išskirtinė šio tipo segių radimo vieta yra auokojimo duobės ir vadinamieji degintiniai kapai. Jų galima išskirti kelias grupes.

Pirmajai grupei priskyrėme du kapus, kurie pailga kapo duobės forma panašūs į griautinių kapų duobes (12 pav.). Abiejuose kapuose įkapės sudėtos į dvi atskiras grupes. Pavirvytės k. 111 viena radinių grupė sukrauta į krūvelę, tačiau kitos grupės dalis radinių išdėliota taip, lyg imituotų įkapių išdėliojimą realiame griautiniame kape – ietigalis padėtas galvūgalyje, kalavijas – prie šono, o dvi didelės omega segės keturkampiais galais – viršutinėje krūtinės srityje (12:1 pav.). Įdomu tai, kad šiame kape nepastebėta jokių sudeginto mirusio žmogaus kauliukų. Be to, visi šio kapo radiniai sveiki ir nepalieti ugnies, nors kasinėjimų ataskaitoje pažymėta, kad „atpreparuota perdegusių dirbinių krūvelė“ (mūsų išskirta radinių grupė sukrauta į krūvelę), kurią sudarė 2 žiedinės segės reljefiniu paviršiumi (VII:16–17 lent.), 2 kanopinės segės (9:16 pav.), omega segė su vienaragiu (9:22 pav.), žiedas išplatintu priekiu (9:33 pav.), grandinė su kabučiu (9:4 pav.), klevo sėklos kabutis ir metalinis kabutis²⁹. Taigi nėra įtikinamų duomenų, kad šią duobę būtų galima apibūdinti kaip sudeginto mirusiojo kapą. Galbūt

12 pav. Žiedinės segės reljefiniu paviršiumi pailgose degintinių kapų duobėse:
1 – Pavirvytės k. 111, 2 – Pernaravos k. IX.

tai kenotafas arba aukojimo duobė. Kitame šios grupės Pernaravos k. IX (12:2 pav.) viename duobės gale buvo atidengta 0,35x0,3 m dydžio tamsios žemės ir degėsių krūvelė su žalvarinės įvijos ir grandinės fragmentais bei omega sege granatiniais galais, o kitame gale pastebėta angliukų, keli kaulėliai ir tarp jų rasta antroji omega segė granatiniais galais, žiedinė segė reljefiniu paviršiumi, kalavijo rankenos skersinis, omega kabutis ir įtveriamasis peilis (Rickevičiūtė, 1989š). Šio kapo duomenys patikimesni nei Pavirvytės k. 111, tačiau pagal pastebėtus kelis kaulėlius, angliukus ir degėsius pernelyg nepatikima jų apibūdinti kaip sudeginto mirusio žmogaus kapą. Neturime šių kauliukų osteologinės diagnostikos, patvirtinančios, jog tai žmogaus kaulų liekanos. Juk tai galėjo būti ir aukojamo gyvūno kauliukai.

Antrajai grupei priskyrėme 7 vadinamuosius degintinius kapus nedidelėse duobėse³⁰. Šių duobių kontūrai atidengti skirtingame gylyje, todėl jų dydis, forma ir tūris skiriasi. Mažiausios šios grupės duobės dydis – 0,3x0,5 m, didžiausios – 0,7x0,8 m. Jų gylis siekė nuo 0,45 iki 0,75 m. Penkiuose Barinės kapų sampiluose buvo pastebėta perdegusių medžio anglių arba nedidelių angliukų,

pelenų ir perdegusių kauliukų (Petrulienė, 1995, p. 62–63). Sargėnų k. 378 taip pat pastebėta smulkių angliukų, degėsių ir keletas degintų žmogaus kaulų³¹. Du šios grupės kapai išsiskiria radinių gausa. Barinės k. 24 jų rasta apie 50, o Sargėnų k. 378 net apie 220. Atrodytų, kad nėra pagrindo abejoti, jog šiuos kapus galime apibūdinti kaip sudegintų mirusiųjų, nes duobės nedidelės, pastebėta anglių, degėsių ir net šiek tiek kažkokių kauliukų. Tačiau neaišku, ar šie kauliukai buvo surinkti ir dar saugomi

muziejuje ar antropologijos laboratorijoje. Akivaizdu, kad neturime nė vieno tokio kapo osteologinės diagnostikos analizės rezultatų, patvirtinančių būtent žmonių kremavimą. Kol tokių duomenų neturime, antrosios grupės vadinamuosius degintinius kapus galima apibūdinti tiek kapais, tiek ir aukojimo duobėmis. Nereikėtų pamiršti, jog fiksacijose pastebėti kauliukai galėjo būti paaukotų paukščių, gyvulių arba žvėrių. Antai dar vienas vadinamasis degintinis kapas užfiksuotas Marvelės kapinyne. Čia buvo atidengtas tariamas dviejų žirgų kapas 56B ir tarp jų kaulų vadinamasis degintinis kapas 416. Matyt, šis tariamas žirgų kapas buvo jų aukojimo vieta, nes buvo rasti sulaužyti kaukolės, dubens ir kojų kaulų fragmentai, bet ne griaučiai. Tarp šių kaulų liekanų, maždaug 0,55 m skersmens plotelyje, buvo pastebėta smulkių degintinių kauliukų (Astrauskas, Bertašius, 1993š). Neaišku, kieno šie kauliukai – žmogaus, paukščio ar gyvulio. Greičiausiai – tai aukojimo duobės liekanos, bet ne žirgų ir sudeginto žmogaus kapas.

Trečiąją grupę sudaro 3 didelės duobės. Didžiausios duobės skersmuo siekė apie 7 m (apie 14 m²)³², kitos – 5,5x2,2 m (12 m²)³³, o mažiausios –

3,4x1,9 m (apie 6,5 m²)³⁴. Jų gylis siekė nuo 0,6 iki 1 m. Šiose duobėse taip pat pastebėta sudegusių kaulų fragmentų ir stambių degėsių. Dviejose Marvelės duobėse aptikta daugiau kaip po 60 radinių, o Obelių duobėje – tik 8. Daugelis Marvelės duobių radinių buvo apdegeę, susilydę arba rasti tik jų trupiniai. Šios Marvelės duobės apibūdintos kaip grupiniai degintiniai kapai (Bertašius, 2002, pav. 28), o Obelių – kaip degintinis kapas (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 19). Obelių aukojimo duobė datuojama 1383–1489 AD kalibruotu kalendoriniu laiku (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1998, p. 19; Mažeika, Petrošius, 1998, Vs 545). Šių duobių, kaip ir antrosios grupės vadinamųjų degintinių kapų, neturime kaulų osteologinės diagnostikos rezultatų. Apskritai tokių duobių apibūdinimas grupiniais ar individualiais degintiniais kapais labai abejotinas. Greičiausiai šios duobės buvo panaudotos ne kapams, bet aukojimo apeigoms, kurios buvo atliekamos kūrenant laužus. Tų apeigų metu į ugnį buvo įmetama kai kurių metalinių daiktų, o kita jų dalis buvo sumesta baigiant deginti laužą.

Ruseinių kapinyne taip pat buvo užfiksuoti 6 vadinamieji degintiniai kapai su žiedinėmis segėmis reljefiniu paviršiumi, tačiau jų fiksacijos duomenys kelia abejonių dėl tokio jų apibūdinimo. 1939 m. buvo atidengti du vadinamieji degintiniai kapai. Vienas aprašytas kaip: „Degintinis žmogaus kapas Nr. I, griautinis žmogaus k. Nr. 1 ir suardytas arklio k. Nr. 1“, o kitas – „Degintinis žmogaus kapas Nr. II ir griautinis, suardytas žmogaus k. Nr. 2“. Pirmojo kapo duobė – 3x1,6 m dydžio, antrojo – 2x1,8 m, gylis – 0,8 ir 0,65 m. Abiejų kapų dugne buvo atidengta po apardytą griautinį žmogaus kapą. Tuo tarpu preparuojant sampilus buvo pastebėta degėsių, stambesnių anglių, degintų žmogaus ir gyvulių kaulų, rasta paskirų nedegintų žmogaus, keletas šuns ir smulkių paukščių kaulų. Žirgo kaulų rasta tik pirmosios duobės sampilo paviršiuje (Baleniūnas, 1939š). 1968–1969 m. kasinėjant Ruseinių kapinyną buvo užfiksuoti 4

vadinamieji degintiniai kapai su žiedinėmis segėmis reljefiniu paviršiumi. Du iš jų aprašyti lygiai taip pat, kaip ir 1939 m. – „Sudeginto žmogaus kapas Nr. 57 ir nesudeginto žmogaus kapas Nr. 13 (suardytas)“, „Nesudeginto žmogaus kapas Nr. 23 (apardytas), sudeginto žmogaus kapas Nr. 69 (suardytas) ir žirgo kapas Nr. 31 (suardytas)“ (Urbanavičius, 1968–1969š). Šių vadinamųjų kapų duobių sampilų sudėtis panaši į atidengtų 1939 m. Neabejotina, kad visų keturių griautinių kapų duobės buvo iškastos po 1417 m. Medininkų vyskupijos įkūrimo, kada Ruseiniuose senųjų kapinių vietoje pradėjo veikti naujos krikščioniškosios kapinės. Iki tol senajame kapinyne buvo laidojami sudegintų mirusiųjų palaikai ir jų žirgai, o laužavietėse atliekamos aukojimo apeigos. Visi keturi krikščioniškieji griautiniai kapai buvo atidengti suardyti. Neaišku, kada ir kodėl jie buvo perkasti, bet dalis jų griaučių bei įkapių atsidūrė duobių sampiluose. Akivaizdu, kad visoje šioje maišalynėje neįmanoma išskirti kokių nors atskirų žirgų ar sudegintų mirusiųjų žmonių kapų liekanų. Dar dviejų vadinamųjų degintinių kapų iš Ruseinių fiksacijos duomenys parodo, kad žiedinės segės reljefiniu paviršiumi galėjo būti rastos ir nedidelės antrosios grupės duobės. Antai nedidelės, 0,3x0,4 m dydžio, vadinamojo kapo 39 duobelės kontūrai buvo atidengti 0,3 m gylyje, o sampilas, kuriame pastebėta degėsių ir sudegusių kaulų fragmentų, siekė tik iki 0,4 m. Kito vadinamojo kapo 53 sampilas siekė taip pat iki 0,4 m gylio, o 0,2 m gylyje atidengtos netaisyklingo ovalo formos duobės kontūrai (0,95x0,6 m) daugiau nei dvigubai didesni (Urbanavičius, 1968–1969š).

Svarbiausiomis žiedinių segių reljefiniu paviršiumi radimo vietomis laikytinos ežerai ir laužavietės, nes jose rasta beveik šimtas tokių segių ir nemažai jų fragmentų. Daugiausia šio tipo segių rasta Obelių ežere. Čia 1983 m. vasarą apie 10 m nuo kranto, tarp meldų šaknų, buvo aptikta apie 5 m skersmens ir iki 20–25 cm storio juodos su degėsiais maišytos žemės dėmė. Šiame sluoksnyje

buvo rasta vienalytė masė iš sudegusių kaulų fragmentų ir įvairių radinių. Radinių rasta sveikų ir apdegusių bei susilydžiusių nuolaužų. Jų užregistruota apie 2400, nors manoma, kad bendras radinių skaičius turėjo būti daugiau kaip 3000 (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 35–36). Obelių ežere rastos 25 žiedinės segės reljefiniu paviršiumi ir nemažai smulkių jų fragmentų. Šios segės skiriasi savo išvaizda ir būkle. Vienos atrodo kaip tik ką pagamintos, o jų reljefiniame paviršiuje labai aiškiai matyti visos detalės. Kitų segių paviršius nuo kaitrios laužo ugnies, nuo kurios jos deformavosi, pasidarė akytas, o reljefinio paviršiaus detalės – vos išžiūrimos arba jų visiškai nelikę. Šis faktas parodo, kad buvo du aukojimo būdai. Vienas tiesioginis, kada į vandenį buvo įmetami sveiki daiktai, o kitas susijęs su daiktų aukojimu lauže. Tačiau, pasak Obelių kapinyno ir ežero tyrinėjimų autorių, „ežere aptiktus daiktus būtų galima traktuoti kaip aukas. Bet tarp jų čia buvo ir sudegintų žmonių kaulų: ne pavienių fragmentų, o kelios dešimtys kilogramų. Tariant, kad radiniai ežere yra aukų liekanos, reikėtų sutikti, kad šioje vietoje buvo aukojami žmonės“ (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 45). Nuspręsta Obelių ežero radinius su kartu rastais kaulais apibūdinti ne kaip aukojimo vietą, bet kaip naują laidojimo būdą, kada „dauguma sudegintų mirusiųjų visgi turėjo būti palaidota ne kaip aukos. Didelė jų dalis nuleista į vandenį“ (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 46). Tokiam požiūriui buvo švelniai paprieštarauta: „Labai greitai, remiantis vieninteliu neįrodytu argumentu apie gausybę sudegintų žmonių kaulų ežere, iš esmės atmetama hipotezė apie ežero radinius kaip auką“ (Zabiela, 1990, p. 100). Vėliau, plėtojant „laidojimo vandenyje“ teorinius postulatus, į pastarąją pastabą buvo atsižvelgta ir pateikta naujų samprotavimų, paremtų nespausdintos osteologinės diagnostikos rezultatais. Paaiškėjo, kad tarp kelių dešimčių kilogramų kaulų iš labai nedidelio ir palyginti nestoro sluoksnio buvo rasta visai neapdegusių, labai

menkai arba apdegusių briedžio, arklio, šerno, kiaulės ir bebro kaulų. Tai savo tyrimais pagrindusi Rusijos mokslų akademijos archeologijos skyriaus paleozoologė V. Danilčenko (Urbanavičius, 1993, p. 12). Deja, jos tyrimų rezultatai ne tik nespausdinti, bet neaišku ir kur nukeliavo tai pavirtinanti pažyma. Paprastai tokias pažymas tyrinėtojai prideda prie kasinėjimų ataskaitos. Prie Obelių kapinyno ir ežero kasinėjimų ataskaitų tokios pažymos nėra. Matyt, osteologinės medžiagos rezultatai buvo labai nepalankūs ir paneigiantys sensacingąją „laidojimo vandenyje“ teoriją, todėl pažymą teko paslėpti nuo kritiškai nusiteikusių kolegų. Iki šiol lieka neaišku, ar tarp iš ežero iškeltų kaulų buvo rasta žmonių kaulų ir ar jie yra buvę kremuoti, ar ne, nes tokių tyrimų rezultatų pažymos nėra, o Lietuvos antropologų darbuose nagrinėjami tik griautinių kapų iš Obelių kapinyno duomenys. Galima konstatuoti, kad paleozoologinių tyrimų rezultatai akivaizdžiai parodė Obelių ežere buvus aukojimo, bet ne „laidojimo vandenyje“ vietą. Manytume, kad šiuo atveju esmės nepakeistų net osteologinės diagnostikos rezultatai apie sudegintus žmonių kaulus, kurie tik patvirtintų XIII–XIV a. istoriniuose šaltiniuose pateiktas žinias, kaip lietuviai aukojimo apeigų metu sudegindavo savo priešus.

Po dešimties metų kasinėjant Marvelės kapinyną buvo aptikta panaši į rastąją Obelių ežere vieta. Čia nedideliame, 5x3 m dydžio, plote surinkta apie 1500 dirbinių ar jų fragmentų ir daugybė sudegusių kaulų. Viskas buvo sumesta į 0,7 m įdubą. Pagal susiformavusias sąnašas sprendžiama, kad tam tikru metu ši vieta buvusi apsemta vandens (Bertašius, 1994, p. 132), tačiau manoma, jog „neįrodoma, kad vieta buvo apsemta daiktų patekimo į vietą metu“ (Bertašius, 2002, p. 88). Ši vieta laikoma grupiniu degintiniu kapu ir su aukojimu nesiejama (Bertašius, 2002, p. 89). Šioje Marvelės vietoje buvo rastos 8 ugnies nepaliestos žiedinės segės reljefiniu paviršiumi. Matyt, tarp susilydžiusių radinių fragmentų gali būti ir šio tipo segių liekanų.

Dar vieną žiedinę segę reljefiniu paviršiumi žinome iš Livonijos Vilkumuižų ežero (Šturms, 1936, pav. 12:10). Šiame ežere, skirtingai nei Obelių, apie 1300 radinių buvo surinkta iš pakankamai didelio (100x15 m) ir gilaus (nuo 3 iki 5 m) ploto. Galbūt tarp gausybės Vilkumuižų ežero radinių aptikta ir daugiau šio tipo segių, bet paskelbta tik viena, o apie kitas literatūroje nerandame jokių nuorodų.

Didžiausia laužavietė su 15 žiedinių segių reljefiniu paviršiumi buvo rasta 1971–1973 m. kasinėjant Pakalniškių (Šakių r.) kapinyną. Jame buvo laidojami nesudeginti žirgai ir kremuotų žmonių palaikai. Iš viso atidengtas net 750 m² laužavietės plotas ir nustatyta, kad ji buvusi dar didesnė, bet nukasta kasant smėlį. Laužavietės sluoksnis buvo nuo 0,3 iki 0,75 m storio. Tai juodos žemės sluoksnis, susimaišęs su sudegusiais kauliukais, smulkiais angliukais, pelenais, suodžiais ir įvairiais radiniais. Be to, laužavietėje buvo aptikta beveik keturkampės formos, 0,15–0,2 m storio aikštelė iš plūkto molio, o jos paviršiuje pastebėtas gausus suodžių ir pelenų sluoksnis. Ši didelė laužavietė siejama su mirusiųjų kremavimo vieta. Manoma, kad kremuotų mirusiųjų palaikai buvo surenkami ir užkasami kapinyne greta laužavietės (Antanavičius, 1972, p. 58; 1974, p. 90).

Vadinamosios mirusiųjų deginimo laužavietės liekanos aptiktos ir 1993–1994 m. kasinėjant Masteikių kapinyne. Šioje laužavietėje buvo rastos 8 žiedinės segės reljefiniu paviršiumi. Laužavietės sluoksnį sudarė beveik juoda nuo smulkių degėsių žemė, smulkūs degintiniai kauliukai, įvairūs radiniai ir gana daug įvairaus dydžio akmenų. Pastebėta, kad vietomis akmenys sudaro ištisą grindinį ar krūsnį. Laužavietės sluoksnio storis siekia nuo 0,3 iki 1 m (Varnas, 1994, p. 184; 1996, p. 140).

Matyt, panašios laužavietės buvo aptiktos Obelių ir Paalksnių kapinyuose. Tačiau Obelių tyrinėtojai spėjo, kad jie aptikę ne laužavietę, bet suardytų degintinių kapų plotą (Urbanavičius,

Urbanavičienė, 1988, p. 20). Panašiai apibūdinti ir Paalksnių kapinyno duomenys (Michelbertas, 1998, p. 147–149; 2000, p. 265–267). Vadinamajame suardytų degintinių kapų plote Obeliuose buvo rasta 21, o Paalksniuose – 25 šio tipo segės.

Laužavietėse žiedinės segės reljefiniu paviršiumi rastos įvairios būklės. Tarp jų yra sveikų, ugnies nepalietusių, su reljefiniame paviršiuje labai aiškiai matomomis visomis detalėmis, tačiau didesnę dalį sudaro sulaužytų segių dalys bei nemažai pabuvusių ugnyje.

Per 40 žiedinių segių reljefiniu paviršiumi iš beveik 25 vietovių rasta atsitiktinai. Daugumoje vietovių jų rasta po 1, kitose – po 2, 3 ir net 12³⁵. Segių rasta ne tik suardytuose kapinyuose, piliakalniuose, bet ir pilyse.

IŠVADOS

1. Lietuvos ir Latvijos archeologijos literatūroje tyrinėtojai prie žiedinių segių reljefiniu paviršiumi prisilietė tik epizodiškai, todėl iki šiol nenusistovėjęs jų terminas, jos neklasifikuotos, neapibrėžta jų chronologija, nenustatyti simboliai ir nenustatytos jų reikšmės.

2. Pagal formą tokios segės Europos archeologijos literatūroje priskiriamos prie žiedinių, kurios pasižymi didele įvairove. Į atskirus tipus žiedinės segės skirstomos pagal tam tikrus išskirtinius lankelių požymius. Išskirtinis yra jų reljefinis paviršius, kuriame pavaizduoti įvairūs simboliai, todėl pateikiamas *žiedinių segių reljefiniu paviršiumi* terminas, kuris turėtų būti patogesnis ir tikslesnis nei vartotas apskritų lietuvių segių apibūdinimas.

3. Klasifikavimui surinkti duomenys apie 187 žiedines seges reljefiniu paviršiumi iš 40 vietovių (1 žem.). Didžioji šių segių dalis rasta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje – 176 iš 35 vietovių. Livonijoje jų rasta tik 11 iš 5 vietovių. Pagal lankelyje pavaizduotus simbolius šio tipo

segės klasifikuotos į 6 variantus ir kelias pavienes seges (1–7 pav.). Neklasifikuota per 40 ugnyje apsilūdžiusių ir deformuotų bei nusitrynusių lankelio paviršiumi segių bei jų fragmentų iš 17 vietovių.

4. Žiedinių segių reljefiniu paviršiumi lankeliuose pavaizduoti vynmedžio, septynių balandžių, erškėčių vainiko ir dar keli nenustatyti simboliai. Didžiąją žiedinių segių reljefiniu paviršiumi dalį sudaro segės su vynmedžio ir septynių balandžių simboliu.

5. Žiedinių segių reljefiniu paviršiumi chronologijai apibrėžti sudaryti griautinių XIV a. pab.–XV a. kapų (8 pav.), XIV a. auokojimo duobių ir degintinių kapų (9–10 pav.) bei griautinių XIV a. Livonijos kapų (11 pav.) koreliaciniai klasteriai.

Šių segių koreliacija su XIV a. pab.–XV a. griautinių kapų radiniais parodė, kad jos gamintos ir dažnai naudotos XIV a. antrojoje–XV a. pirmojoje pusėje.

6. Gausūs žiedinių segių reljefiniu paviršiumi koreliaciniai duomenys iš LDK auokojimo duobių ir degintinių kapų bei Livonijos griautinių kapų parodė kitokią su jomis koreliuojančių radinių chronologiją nei iki šiol manyta. Šių klasterių sudėtis pasižymi prieštaringa įvairove, nes juose yra ne tik labai daug skirtingų papuošalų, bet ir ginklų bei žirgo aprangos detalių. Literatūroje daugumos radinių, sudarančių šį klasterį, chronologija buvo apibrėžiama labai plačiai – nuo X a. iki XIII a. Taigi tokia chronologija nepatikima ir atskleidžia pačią fundamentaliausią X–XIV a. Lietuvos archeologijos problemą – šio laikotarpio radinių chronologinės analizės stoka.

7. Pagal griautinių XIV a. pab.–XV a. kapų LDK ir XIV a. Livonijos kapų duomenis nustatyta, kad žiedinių segių reljefiniu paviršiumi savininkai buvo vyras, moteris ir vaikai. Jos rastos įvairiose kapo vietose – prie kaukolės, kaklo srityje, prie

dešiniojo raktikaulio, po kairiuoju petimi, krūtinės srityje, prie kairiosios alkūnės ir net kairėje juosmens pusėje. Tai rodo, kad jos nebuvo utilitarios drabužių ar aprangos detalės.

8. Išskirtinės šio tipo segių radimo vietos yra auokojimo duobės ir vadinamieji degintiniai kapai. Vadinamuosiuose degintiniuose kapuose rastus sudegintus kauliukus tyrinėtojai vienareikšmiškai priskyrė kremuotiems žmonių palaikams, tačiau neturime nė vieno tokio „kapo“ osteologinės diagnostikos analizės rezultatų, patvirtinančių būtent žmonių kremavimą. Kol tokių duomenų neturime, šiuos vadinamuosius degintinius kapus galima apibūdinti tiek kapais, tiek ir auokojimo duobėmis. Nereikėtų pamiršti, jog fiksacijose pastebėti kauliukai galėjo būti paaukotų paukščių, gyvulių arba žvėrių.

9. Svarbiausios žiedinių segių reljefiniu paviršiumi radimo vietos yra laužavietės ir Obelių ežeras, nes rasta beveik šimtas tokių segių ir nemažai jų fragmentų.

Laužavietėse žiedinės segės reljefiniu paviršiumi rastos įvairios būklės. Tarp jų yra sveikų, ugnies nepalietusių, su reljefiniame paviršiuje labai aiškiai matomomis visomis detalėmis, tačiau didesnę dalį sudaro sulaužytų segių dalys bei nemažai buvusių ugnyje.

Obelių ežero segės taip pat skiriasi savo išvaizda ir būkle. Vienos segės atrodo kaip tik ką pagamintos, o jų reljefiniame paviršiuje labai aiškiai matyti visos detalės. Kitos segės, pabuvusios kaitrioje laužo ugnyje, nuo kurios deformavosi, paviršius pasidarė akytas, o reljefinio paviršiaus detalės vos įžiūrimos arba jų visiškai nelikę. Šis faktas rodo, kad buvo du auokojimo būdai – vienas tiesioginis, kada į vandenį buvo įmetami sveiki daiktai, o kitas susijęs su daiktų auokojimu lauže.

IŠNAŠOS

¹ Spausdintos žiedinių segių reljefinių paviršiumi nuotraukos: Alytaus k. 104 (Svetikas, 2003, p. 68, pav. 25, lent. X:12), Barinės (Petruilienė, 1995, pav. 8–2 vnt.), Brėslaujos piliakalnio (Алексеев, 1966, p. 174, pav. 45:13), Graužių (Kulikauskienė, Rimantienė, 1958, pav. 592), Kernavės (Kernavė, 2002, Nr. 531), Marvelės (Bertašius, 2002, pav. 58–4 vnt.), Mažeikių apylinkių (Kulikauskienė, Rimantienė, 1958, pav. 590), Obelių k. 48–56 sampilo (Tautavičienė, 1981, Nr. 279–280, pav. 142; Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, pav. 39), Rumšiškių (Urbanavičius, 1970, pav. 41), Sargėnų deg. k. 378 (Kulikauskienė, Rimantienė, 1958, pav. 589, 591; Sadauskaitė, 1959, pav. 4:1–2, 5), Šeimyniškėlių piliakalnio (Baranauskas, 2005, pav. 7), Vilkumuižų ežero (Šturms, 1936, pav. 12:10), Višpilio piliakalnio (Kulikauskienė, Rimantienė, 1966, pav. 264).

² Spausdinti žiedinių segių reljefinių paviršiumi piešiniai: Ašotės piliakalnio (Шноре, 1961, lent. III:9), Barinės deg. k. 21 (Petruilienė, 1995, pav. 27:1), 24 (ten pat, pav. 31:3), 25 (ten pat, pav. 11:3) ir visos 5 iš k. 21–25 (ten pat, pav. 7), Bečių k. 75 (Zabiela, 1995, p. 343, pav. 58), Lejasdopelių k. 9 (LA, 1974, pav. 204:31; Šnore, 1997, pav. 2:6–5 segės), 10 (Стубавс, 1967, pav. 10:9; Šnore, 1997, pav. 3:7) pilkapyje II, Obelių k. 141 sampilo (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, pav. 32:5), Obelių deg. k. 2 (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, pav. 20:4), ežero (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, pav. 75–5 vnt.), Obelių k. 149 (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, pav. 92:6), Pakalniškių, Kauno r. (Urbanavičius, 1974, pav. 1:13), Pakritižio (Steponaitis, 2001, pav. 5:8), Piliakalnių k. piliakalnio (Kulikauskas, 1982, pav. 159:16), Salaspilio (Stubavs, 1974, pav. 9:3), Uplantų k. 43 (Apala, 1987, pav. 10:11–12).

³ Žiedinių segių reljefinių paviršiumi formos ir gamybos būdo apibūdinimai: „apskritinės lietinės segės“, „plokštelinės apskritinės segės“ (Sadauskaitė, 1959, p. 66); „apskritos lietinės segės“ (Urbanavičius, 1970, p. 19; Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 54; Svetikas, 2003, p. 68); „lietos plokščios segės“ (Petruilienė, 1995, p. 51).

Išimtį sudaro 1996–1999 m. Paalksnių kapinyne rastos žiedinės segės reljefinių paviršiumi, kurios aprašytos kaip ažūrinės (Michelbertas, 1996–1999).

⁴ Neklasifikuotos segės rastos: Kulautuvoje (lent. I:15), Marvelėje (lent. II:3), Masteikiuose (lent. II:11), Obelių k. 149 (lent. III:2; Urbanavičius, Urbanavičienė,

1988, pav. 92:6), k. 73 (lent. III:9), k. 78–82 (lent. III:10) sampile, ežere (lent. IV:4, 14, V:3–5), Paalksniuose (lent. V:10, 12, 14, 16–17, VI:1, 4, 9–11), Payžnyje (lent. VI:12), Pakalniškiuose, Kauno r. (lent. VI:13; Urbanavičius, 1974, pav. 1:13), Pakalniškiuose, Šakių r. (lent. VI:14–15, 18, VII:7), Pakritižyje (lent. VII:9, 13), Pavilkijyje (lent. VII:15), Pernaravos k. IX (lent. VII:18), Raguvoje (lent. VII:21–22), Raguvoje (lent. VIII:5), Rumšiškių k. 152 (lent. VIII:6) ir 1 atsitiktinai (lent. VIII:7; Urbanavičius, 1970, pav. 41), Ruseinių deg. k. 1 (lent. VIII:9–10), deg. k. 57 (lent. VIII:14), Sargėnų deg. k. 378 (lent. VIII:18), Vilkumuižų ežere (Šturms, 1936, pav. 12:10).

⁵ 1-ojo varianto segės rastos: Balčiuose (lent. I:2), Barinės deg. k. 21 (lent. I:3; Petruilienė, 1995, pav. 27:1, pav. 8), 25 (lent. I:4; ten pat, pav. 11:3, pav. 8), Kurklintiškiuose (lent. I:18), Lėjasdopelių k. 9 pilkapyje II (2 iš 5; LA, 1974, pav. 204:31; Šnore, 1997, pav. 2:6), Marvelės deg. k. 671 (lent. I:20), Marvelės deg. k. 707 (lent. II:1) ir 1 atsitiktinai (lent. II:2), Masteikiuose (lent. II:12–13), Obelių k. 48–56 (lent. III:3–4; Tautavičienė, 1981, Nr. 279–280, pav. 142; Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, pav. 39), k. 78–82 (lent. III:12), k. 90 (lent. III:15), k. 141 (lent. III:16–17; Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, pav. 32:5) sampile, laužavietėje (lent. III:19–20; LNM AR 621:181), ežere (lent. IV:1, 3, 11–12, 15, V:2), Paalksnių k. 27 (lent. V:6) ir 2 atsitiktinai (lent. V:20, VI:3), Pakalniškiuose, Šakių r. (lent. VI:19, VII:4), Pavirvytės k. 111 (lent. VII:17), Piliakalnių k. piliakalnyje (lent. VII:19; Kulikauskas, 1982, pav. 159:16), Radikių k. 46 (lent. VII:20), Raguvoje (lent. VIII:4), Ruseinių k. 36 (lent. VIII:8), deg. k. 2 (lent. VIII:11), deg. k. 53 (lent. VIII:13), Sargėnų deg. k. 378 (lent. VIII:17; Kulikauskienė, Rimantienė, 1958, pav. 591; Sadauskaitė, 1959, pav. 4:1–2).

⁶ 2-ojo varianto segės rastos: Alytaus k. 104 (lent. I:1; Svetikas, 2003c, pav. 25, lent. X:12), Ašotės piliakalnyje (Шноре, 1961, lent. III:9), Barinės deg. k. 22, 23, 24 (Petruilienė, 1995, pav. 31:3, pav. 7–trys iš paminėtų kapų), Brėslaujos piliakalnyje (Алексеев, 1966, pav. 45:13), Graužiuose (lent. I:8–9; Kulikauskienė, Rimantienė, 1958, pav. 592), Kriemaloje (lent. I:12), Kulautuvoje (lent. I:16), Kurklintiškiuose (lent. I:17), Lėjasdopelių k. 9 (3 iš 5; Šnore, 1997, pav. 2) ir k. 10 pilkapyje II (Стубавс, 1967, pav. 10:9; Šnore, 1997, pav. 4:7), Marvelėje (lent. II:4–7), Masteikiuose (lent. II:10, 15–17), Nočioje-Lankiškiuose

(lent. II:19), Obelių k. 125 (lent. III:1), k. 48–56 (lent. III:5–6), k. 60 (lent. III:7), k. 73 (lent. III:8), k. 78–82 (lent. III:11, 13) sampile, laužavietėje (LNM AR 621:45 (depozitas Ukmergės KM), 1013), ežere (lent. IV:2, 5–10, 16–20, V:1), Paalksniuose (lent. V:7, 13, 19, VI:5–7), Pakalniškiuose, Šakių r. (lent. VI:16–17, VII:1–3), Pakritižyje (lent. VII:10–12), Raguvoje (lent. VIII:1, 3), Ruseinių deg. k. 39 (lent. VIII:12), Salaspilyje (Stubavs, 1974, pav. 9:3), Seredžiuje (lent. VIII:19), Šeimyniškių piliakalnyje (Baranauskas, 2005, pav. 7), Šulaičių k. 30 (lent. VIII:21–22), Uplantų k. 43 (Apala, 1987, pav. 10:11–12), Vilniuje, Valdovų rūmuose (2002 m. tyrimai, plotas 5, Nr. M 1154). Vienos segės radimo vieta nežinoma (LNM AR 384:1142).

⁷ 3-ojo varianto segės rastos: Kernavės apylinkėse (lent. I:11), Marvelės deg. k. 416 (lent. I:19), Masteikiuose (lent. II:9), Obelių laužavietėje (lent. III:18), Paalksniuose (lent. V:11), Pakalniškiuose, Šakių r. (lent. VI:20), Pavilkijyje (lent. VII:14), Pavirvytės k. 111 (lent. VII:16), Višpilyje (lent. VIII:23; Kulikauskienė, Rimantienė, 1966, pav. 264).

⁸ 4-ojo varianto segės rastos: Kulautuvoje (lent. I:14), Paalksniuose (lent. V:9, 18), Pakalniškiuose, Šakių r. (lent. VII:8), Raguvoje (lent. VIII:2), Ruseinių deg. k. 69 (lent. VIII:15), Višpilyje (lent. VIII:24).

⁹ 5-ojo varianto segės rastos: Bečių k. 75 (lent. I:5; Zabiela, 1995, pav. 58), Bubiuose (lent. I:6), Girdiškyje (lent. I:7), Kernavėje (lent. I:10; Kernavė, 2002, Nr. 531), Obelių ežere (lent. IV:13), Paalksniuose (lent. V:8, VI:2, 8), Pakalniškiuose, Šakių r. (lent. VII:5–6).

¹⁰ 6-ojo varianto segės rastos: Marvelėje (lent. II:8), Masteikiuose (lent. II:14), Sargėnų deg. k. 378 (lent. VIII:16; Kulikauskienė, Rimantienė, 1958, pav. 589; Sadauskaitė, 1959, pav. 4:5), Šilelio k. 30 (lent. VIII:20).

¹¹ Pavienės žiedinės segės reljefiniu paviršiumi rastos: Mažeikių apylinkėse (lent. II:18; Kulikauskienė, Rimantienė, 1958, pav. 590), Obelių deg. k. 2 (lent. II:20; Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, pav. 20:4), k. 90 sampile (lent. III:14), Paalksniuose (lent. V:15).

¹² Žiedinės segės reljefiniu paviršiumi rastos griautiniuose XIV a. pab.–XV a. kapuose: Alytaus k. 104, Bečių k. 75, Obelių k. 125, 149, Paalksnių k. 27, Radikių k. 46, Rumšiškių k. 152, Ruseinių k. 36, Šilelio k. 93, Šulaičių k. 30.

¹³ Žiedinės segės reljefiniu paviršiumi rastos XIV a. aukojimo duobėse ir degintiniuose kapuose: Barinės k. 21–25, Marvelės k. 416, 671, 707, Obelių k. 2, Pavirvytės k. 111, Pernaravos k. IX, Ruseinių k. 1, 2, 39, 53, 57, 69, Sargėnų k. 378.

¹⁴ Žiedinės segės reljefiniu paviršiumi rastos XIV a. griautiniuose Livonijos kapuose: Lejasdopelių k. 9, 10 pilkapyje II, Uplantų k. 43.

¹⁵ Žiedinių segių reljefiniu paviršiumi variantai XIV a. pab.–XV a. griautiniuose kapuose: 1-ojo varianto – Paalksnių k. 27, Radikių k. 46, Ruseinių k. 36; 2-ojo varianto – Alytaus k. 104 (segės paviršius nusitrynęs, tačiau jame matyti detalių, kurios būdingos 2-ojo varianto segėms), Obelių k. 125, Šulaičių k. 30 (2); 5-ojo varianto – Bečių k. 75; 6-ojo varianto – Šilelio k. 93; neklasifikuotos – Obelių k. 149, Rumšiškių k. 152.

¹⁶ Žiedinių segių reljefiniu paviršiumi griautiniuose XIV a. pab.–XV a. kapuose koreliacinį klasterį sudaro: nenustatyta moneta (Radikių k. 46); žiediniai auskarai (Alytaus k. 104 (2), Radikių k. 46); vėrinys (2 kabučiai, vienas alavinis, kitas apskritas skardinis, 5 žvangučiai, 10 stiklo karolių – Obelių k. 149); lėlijinis IV tipo kabutis (Bečių k. 75); stiklo karolis (Bečių k. 75); pavieniai žvangučiai (Obelių k. 125, 149, Paalksnių k. 27 (3), Radikių k. 46, Šilelio k. 93); skardinės II tipo segės (Bečių k. 75 (2), Obelių k. 149 (4), Paalksnių k. 27, Šulaičių k. 30 (2)); omega segė su vienaragiu (Paalksnių k. 27); omega segė granatiniais galais (Šulaičių k. 30); omega segė keturkampiais galais (Rumšiškių k. 152); omega segė be galvūčių (Radikių k. 46); apyrankė (Šulaičių k. 30); žiedai (Alytaus k. 104 (7), Obelių k. 125, Paalksnių k. 27 (5), Rumšiškių k. 152, Ruseinių k. 36, Šulaičių k. 30); amuletas (Paalksnių k. 27); simboliniai raktai (Obelių k. 149, Paalksnių k. 27); verpstukas (Alytaus k. 104); odinis diržas su 7 skardelėmis (Alytaus k. 104); odinio kapšelio liekanos su horizontaliu kilpiniu apkalu (Rumšiškių k. 152); skardelės (Bečių k. 75 (2), Šilelio k. 93); sagutės (Alytaus k. 104, Obelių k. 125, Radikių k. 46); smeigtukas (Alytaus k. 104); įtveriamieji peiliai (Obelių k. 125, 149, Paalksnių k. 27, Šulaičių k. 30); peiliai medinėmis kriaunomis (Alytaus k. 104, Radikių k. 46, Ruseinių k. 36); peilio fragmentai (Šilelio k. 93); yla ? (Bečių k. 75); kirvis (Rumšiškių k. 152); puodai (Bečių k. 75, Šilelio k. 93).

¹⁷ Chronologinė XIV a. pab.–XV a. radinių su krikščioniškais simboliais analizė atlikta spaudai ruošiamame darbe – E. Svetikas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės christianizacija XIV a. pabaigoje – XV a.: archeologiniai radiniai su krikščioniškais simboliais.

¹⁸ Žiedinių segių reljefiniu paviršiumi variantai XIV a. aukojimo duobėse ir degintiniuose kapuose: 1-ojo varianto – Barinės k. 21, 25, Marvelės k. 671, 707, Pavirvytės k. 111, Ruseinių k. 2, 53, Sargėnų k. 378; 2-ojo varianto – Barinės

k. 22, 23, 24, Ruseinių k. 39; 3-iojo varianto – Marvelės deg. k. 416, Pavirvytės k. 111; 4-ojo varianto – Ruseinių k. 69; 6-ojo varianto – Sargėnų k. 378; pavienė – Obelių k. 2; neklasifikuotos – Pernaravos k. IX, Ruseinių k. 1 (2), 57, Sargėnų k. 378.

Pavirvytės k. 111 rasta po vieną 1-ojo ir 3-iojo varianto sege, Sargėnų k. 378 – po vieną 1-ojo ir 6-ojo varianto bei neklasifikuotą. Neklasifikuota Pernaravos k. IX segė gali būti 3-iojo varianto.

¹⁹ Žiedinių segių reljefinių paviršiumi XIV a. aukojimo duobėse ir degintiniuose kapuose koreliacinių klasterių sudaro: įvairių tipų antkaklės ir jų fragmentai (Marvelės k. 671, 707, Sargėnų k. 378 (8?); karoliai (Barinės k. 21, 22, 23, 24, 25; 1 gintaro ir stiklo – Marvelės k. 707); įvijos ir įvijėlės (Barinės k. 25, Marvelės k. 416, 671, 707, Pernaravos k. IX, Sargėnų k. 378 (2); žvangučiai (Barinės k. 21, 24, Marvelės k. 416, Sargėnų k. 378 (7); kanopinės segės (Barinės k. 24, 25, Marvelės k. 707, Pavirvytės k. 111 (2), Sargėnų k. 378 (6); omega segės kilpiniais galais (Marvelės k. 707 (8), Pavirvytės k. 111 (2), Sargėnų k. 378 (4); omega segės su vienu ar daugiau (Pavirvytės k. 111, Sargėnų k. 378 (3); omega segės granatiniais galais (Barinės k. 24 (8), Marvelės k. 671, 707 (3), Obelių k. 2, Pernaravos k. IX (2), Sargėnų k. 378 (19); omega segės keturkampiais galais (Barinės k. 24, Marvelės k. 671 (2), Pavirvytės k. 111 (2), Sargėnų k. 378 (4); omega segių fragmentai (Barinės k. 24, Marvelės k. 671, 707); lankinės laiptelinės segės (Sargėnų k. 378 (4); vadinamoji plokštinė gyvuliniais galais segė (Sargėnų k. 378); įvairių tipų žiedinės segės (Sargėnų k. 378 (4); smeigtukai (Pavirvytės k. 111 (2), Sargėnų k. 378 (3); įvairių tipų apyrankės ir jų fragmentai (Barinės k. 25, Marvelės k. 671, 707, Sargėnų k. 378 (33); žiedai (Barinės k. 24 (4), 25, Marvelės k. 671 (4), 707 (?), Obelių k. 2, Pavirvytės k. 111 (2), Sargėnų k. 378 (11?); kryželis (Barinės k. 24); paukštinis kabutis (Pavirvytės k. 111); omega kabučiai (Barinės k. 24, Marvelės k. 671, 707, Pernaravos k. IX); vadinamasis klevo formos kabutis (Pavirvytės k. 111); verpstukai (Barinės k. 24 (2), Marvelės k. 671, 707 (3); kalavijas su makštų apkalu (Pavirvytės k. 111); kalavijo rankenos buoželė (Sargėnų k. 378) ir skersiniai (Marvelės k. 707 (2), Pernaravos k. IX); ietigaliai (Marvelės k. 671 (2), 707, Obelių k. 2, Pavirvytės k. 111); įtvieriamieji peiliai (Barinės k. 24, Marvelės k. 671 (4), 707 (3), Obelių k. 2, Pavirvytės k. 111, Pernaravos k. IX); lenktas peilis (Pavirvytės k. 111); skiltuvas su titnagu (Obelių k. 2); sagtys ir grandys (Pavirvytės k. 111, Sargėnų k. 378 (5); žirgų karčių skardelės įvijiniais

galais (Marvelės k. 671, 707, Sargėnų k. 378 (20); žvangučiai (Marvelės k. 671, 707, Sargėnų k. 378 (4); grandinėlės (Marvelės k. 416, 671, 707, Pavirvytės k. 111); skirstikliai (Marvelės k. 671, 707); ylos (Marvelės k. 707, Obelių k. 2, Pavirvytės k. 111); skardelės ir apkalai (Marvelės k. 416, 671, 707, Pavirvytės k. 111); svarelis (Barinės k. 23); skustuvas (Barinės k. 23); įvairių dirbinių fragmentai (Barinės k. 21, 22, 23, 24, 25, Marvelės k. 671, 707, Pernaravos k. IX, Sargėnų k. 378); puodai ir jų fragmentai (Barinės k. 21, 25, Marvelės k. 671, Sargėnų k. 378).

²⁰ Ruseinių kapinyne žiedinės segės reljefinių paviršiumi buvo rastos aukojimo duobėse ir degintiniuose kapuose, o tos grupės klasterių galima būtų papildyti šiais radiniais: iš vadinamojo degintinio žmogaus kapo I, griautinio žmogaus kapo 1 ir suardyto arklio kapo 1 – 3 antkaklės(ių?) fragmentais, 3 apyrankėmis, 1 kanopine sege, po 1 omega segę granatiniais ir keturkampiais galais, omega segių fragmentais, pakabučiu, 3 žiedais, verpstuko fragmentu, galastuvo fragmentu, kalavijo makšties antgaliu, miniatiūriniu kirveliu, 2 strėlių antgaliais, skustuvu, 4 peiliais, 3 ylomis, kamanų skardelėmis, įvijomis, puodo fragmentais, paukščio kaulais (Baleniūnas, 1939š); iš vadinamojo degintinio žmogaus kapo II ir griautinio, suardyto žmogaus kapo 2 – antkaklės fragmentu, 3 omega segėmis, omega segių fragmentais, skardine II tipo sege, apyrankių fragmentais, žiedo fragmentu, gintaro karoliu, 7 peiliais, 2 skiltuvais, galastuvo fragmentu, žieduočio fragmentais, skardelėmis, kabučiais ir įvijomis (Baleniūnas, 1939š); iš degintinio kapo 39 – omega sege granatiniais galais (Urbanavičius, 1968š); iš degintinio kapo 53 – omega sege kilpiniais galais, 2 omega segėmis granatiniais galais, skardine II tipo sege, skardele ir peilio įkote (Urbanavičius, 1968š); iš degintinio kapo 57 ir suardyto nesudeginto žmogaus kapo 13 – omega sege keturkampiais galais, omega segės lankeliu, odinio kapšelio horizontaliu kilpiniu apkalu, skustuvu ir keliais neaiškiais dirbiniais (Urbanavičius, 1968š); iš degintinio kapo 69 – antkaklės fragmentu, 3 omega segėmis granatiniais galais, kanopine sege, skardinėmis I tipo segėmis, žvangučiu, gintaro karoliu, apyrankių fragmentais, simbolinio rakto fragmentu, peiliu, 2 skustuvais, įvijomis ir skardelių fragmentais (Urbanavičius, 1968š).

²¹ XIV a. aukojimo duobėse ir degintiniuose kapuose nuo 7 iki 22 radinių aptikta: 10 – Barinės k. 21, 13 – Barinės k. 22, 7 – Barinės k. 23, 19 – Barinės k. 25, – Marvelės k. 416, 8 – Obelių k. 2, 22 – Pavirvytės k. 111, 12 – Pernaravos k. IX.

²² Pavirvytės k. 111 kalavijas buvo rastas su makštų antgaliu. Tai akivaizdžiai matyti kapo piešinyje (pav. 12:1). Tačiau 1981 m. kasinėjimų ataskaitos kapo apraše bei radinių sąrašė makštų antgalis neaprašytas (Cholodinskienė, 1981š). Joks atsitiktinai rastas kalavijo makštų antgalis neaprašytas nė viename Pavirvytės kapinyno 1977–1979 m. kasinėjimų radinių sąrašė. V. Kazakevičius kalavijas ir jų makštų antgalius nagrinėjo atskiruose darbuose. Nagrinėdamas Pavirvytės k. 111 kalaviją jis pateikė ir kapo piešinį, kuriame aiškiai matyti, kad kalavijas buvęs su makštų antgaliu (Kazakevičius, 1996, pav. 84). Deja, šis faktas liko nepastebėtas, todėl kitame darbe Pavirvytės kalavijo makštų antgalis buvo nagrinėjamas kaip atsitiktinis radinys (Kazakevičius, 1998, p. 290–291, pav. 4:4). Akivaizdu, kad kasinėjimų metu dailininkė tiksliai užfiksavo kapo piešinyje kalaviją su makštų antgaliu. Neaišku, ar kapas buvo aprašomas vietoje, ar iš nupiešto kapo piešinio. Greičiausiai kapas buvo aprašytas iš piešinio, nes apraše trūksta tų detalių, kurios fiksuojamos tik vietoje. Būtent todėl nebuvo pastebėtas makštų antgalis ant kalavijo, kuris nurenkant radinius galėjo nuo jo atsiskirti, o vėliau pasimetė tarp kitų radinių.

²³ Žiedinių segių reljefiniu paviršiumi variantai XIV a. griautiniuose Livonijos kapuose: 1-ojo varianto – Lejasdopelių k. 9 pilk. II (2); 2-ojo varianto – Lejasdopelių k. 9 (3) ir 10 pilk. II, Uplantų k. 43 (2).

Lejasdopelių k. 9 pilk. II rastos dvi 1-ojo ir trys 2-ojo varianto žiedinės segės reljefiniu paviršiumi.

²⁴ Žiedinių segių reljefiniu paviršiumi XIV a. griautiniuose Livonijos kapuose koreliacinį klasterį sudaro: vainikai (Lejasdopelių k. 9, 10 pilk. II, Uplantų k. 43); antkaklės (Lejasdopelių k. 9, 10 (2) pilk. II); vėriniai (Lejasdopelių k. 9, 10 pilk. II, Uplantų k. 43); įvairūs kabučiai (Lejasdopelių k. 9 pilk. II, Uplantų k. 43); žvangučiai (Lejasdopelių k. 9 pilk. II); skardinės I tipo segės (Lejasdopelių k. 9 (2) pilk. II); omega segė kilpiniais galais (Lejasdopelių k. 10 pilk. II); omega segės keturkampiais ir buoželiniais galais (Lejasdopelių k. 9 pilk. II, Uplantų k. 43); žvaigždinė segė su šešiolika spindulių (Lejasdopelių k. 9 pilk. II); įvairios apyrankės (po 4 – Lejasdopelių k. 9, 10 pilk. II, Uplantų k. 43); įvairūs žiedai (Lejasdopelių k. 9 (11), 10 (6) pilk. II, Uplantų k. 43 (4)); odinės puoštosios peilio makštys (Lejasdopelių k. 9 pilk. II); verpstukas (Lejasdopelių k. 10 pilk. II); yla (Lejasdopelių k. 9, 10 pilk. II); lenktas peilis ar pjautuvėlis (Lejasdopelių k. 10 pilk. II); peilio fragmentas (Lejasdopelių k. 10 pilk. II).

Duomenys paimti: Lejasdopelių k. 9 pilkapyje II – Šnore,

1997, pav. 2:1–14, p. 67–68 (kapo aprašas), k. 10 pilkapyje II – Стыбавс, 1967, pav. 10:1–13; Šnore, 1997, pav. 3:1–13, p. 68 (kapo aprašas); Uplantų k. 43 – Apala, 1987, p. 98, pav. 9 (kapo nuotrauka), pav. 10 (kapo inventorius).

²⁵ Žiedinė segė reljefiniu paviršiumi rasta Rumšiškių vyro k. 152.

²⁶ Žiedinės segės reljefiniu paviršiumi rastos moterų kapuose.

LDK: 20–25 metų amžiaus – Alytaus k. 104; per 55 metų amžiaus – Ruseinių k. 36; amžius nenustatytas – Bečių k. 75, Obelių k. 149, Paalksnių k. 27, Radikių k. 46, Šilelio k. 93, Šulaičių k. 30.

Livonijoje: 20 metų amžiaus – Lejasdopelių k. 9 pilk. II; 21–35 metų amžiaus – Uplantų k. 43.

²⁷ Žiedinės segės reljefiniu paviršiumi rastos vaikų kapuose.

LDK: 2,5–3 metų amžiaus – Obelių k. 125.

Livonijoje: apie 10 metų amžiaus – Lejasdopelių k. 10 pilk. II.

²⁸ Žiedinių segių reljefiniu paviršiumi radimo aplinkybės griautiniuose kapuose: prie kaukolės – Šilelio k. 93; kaklo srityje – Obelių k. 149 (pav. 124:4); prie dešiniojo raktikaulio – Ruseinių k. 36, Uplantų k. 43; po kairiuoju petimi, nuimant griaučius – Obelių k. 125; krūtinės srityje – Paalksnių k. 27, Rumšiškių k. 152, Šulaičių k. 30 (viena segė dešinėje, kita – kairėje pusėje); prie kairiosios alkūnės – Radikių k. 46; kairėje juosmens pusėje, netoli kitų įkapių krūvelės – Alytaus k. 104.

Vieta nenustatyta – Bečių k. 75, Lejasdopelių k. 10 pilkapyje II.

Lejasdopelių k. 9 pilkapyje II penkios žiedinės segės reljefiniu paviršiumi kartu su dviem skardinėmis I tipo ir žvaigždine sege su šešiolika spindulių buvo įsegtos vienoje vilnonės skepetos pusėje, o kitoje – omega segė daugia-kampiais galais.

²⁹ Pavirvytės kapas 111 aprašytas kasinėjimų ataskaitoje: „Tuoj po ariamu sluoksniu atidengtas degintinis kapas. Nuo duobės ŠR galo 25 cm į PR, 3 cm nuo duobės krašto paruošta perdegusių dirbinių krūvelė. Krūvelėje gulėjo dvi plokštinės segelės, dvi pasaginės segelės storėjančiais galais, viena segelė žalčio galvutėmis. Žalvarinis žiedelis išplatintu priekiu, sutrūkusį žalvarinė grandinėle su kabučiu, žalvarinis klevo sėklos ir metalinis kabučiai. PV duobės krašte išilgai duobės buvo paguldytas kalavijas, nuo Š duobės krašto iki kalavijo galo – 65 cm, atstumas nuo Š duobės galo iki kalavijo rankenos – 1 m 60 cm, nuo PV duobės krašto iki kalavijo – 13 cm. Nuo

kalavijo 33 cm į V rastas diržo apkalas, gulintis skersai kapo. Diržo apačioje gulėjo žalvarinė diržo sagtis. Maždaug 20 cm į ŠR nuo sagties rasta pasaginė segelė. Greta šios segės į Š gulėjo antra tokia pat segė. Tarp segių ir diržo papuošalų buvo pelenų sluoksnelis. Už segių 1 cm į ŠV – peiliukas. Nuo peilio smaigalio į ŠV buvo susmaigstyti dirbiniai: du smeigtukai, lenktas peiliukas, zoomorfinis kabutis. Nuo kalavijo rankenos galo į duobės vidurį 12 cm atstumu buvo aptiktos dvi masyvios segės. Pirmoji gulėjo apversta galvutėmis į ŠV. Šalia jos į PR nuo segės aptikta kita segė keturkampiais galais į ŠR. 20 cm atstumu buvo aptiktas 43 cm ilgio ietigalis gulintis išilgai kapo duobės. Ietigalio smaigalys nukreiptas į PR“ (Cholodinskienė, 1981š).

³⁰ Vadinamieji degintiniai kapai – nedidelėse duobėse: Barinės k. 21, 22, 23, 24, 25, Marvelės k. 416, Sargėnų k. 378.

³¹ 1938–1941 m. Sargėnuose buvo atidengti 377 kapai. 1939 m. buvo aptikta duobutė su gausybe radinių, kuri kasinėjimų ataskaitoje buvo aprašyta kaip amatininko lobis. 1958 m. Lietuvių liaudies meno albumų serijos pirmojoje knygoje, skirtoje senovės lietuvių papuošalams, leidinio sudarytojos šio loby radinių nuotraukų anotacijose apibūdino kaip „degintinį amatininko kapą - lobį“ (Kulikauskienė, Rimantienė, 1958, pav. 432, 450–451, 488, 493, 509, 588–589, 591). Numerį, kurio iki tol šis lobis-kapas ataskaitose neturėjo, suteikė 1959 m. I. Sadauskaitė-Mulevičienė (Sadauskaitė, 1959, p. 57).

Sargėnų degintinio k. 378 (pagal Sadauskaitę) visas aprašas iš kasinėjimų ataskaitos: „Amatininko lobis. 45 cm gil., dar juodžemyje, aptiktas įvairių žalvarinių dirbinių lobis. Lobis sudėtas pailgoje duobutėje – apie 50 cm ilgio ir iki 30 cm pločio. Pietinėje duobutės dalyje rastas to paties laikotarpio sumuštas molinis puodas. Visi daiktai sumesti be tvarkos, tarp jų buvo ir apdegusių žalvarinių papuošalų, degusių priemaišų ir keletas degintų žmogaus kaulų. Duobės gylis apie 20 cm. Duobutės kontūrai neaiškūs. Atrodo, kad visi daiktai buvo supilti vien į duobutę, nes nei kokio audeklo, į kurį galėjo būti jie suvynioti, nei medinės ar kitokios medžiagos dėžės pėdsakų nepastebėta. Sprendžiant pagal degintų kaulų, degusių, smulkių duobutės žemėje įsimašiusių angliukų priemaišas ir pagal laužo ugnyje aptirpusius kai kuriuos žalvarinius dirbinius, atrodytų, kad čia galėjo būti liejiko arba amatininko kapas. Be to, ir kiti degintiniai kapai buvo aptikti toje pačioje gilumoje, tik juose buvo dar daugiau degusių liekanų“ (Puzinas, 1939–1940š).

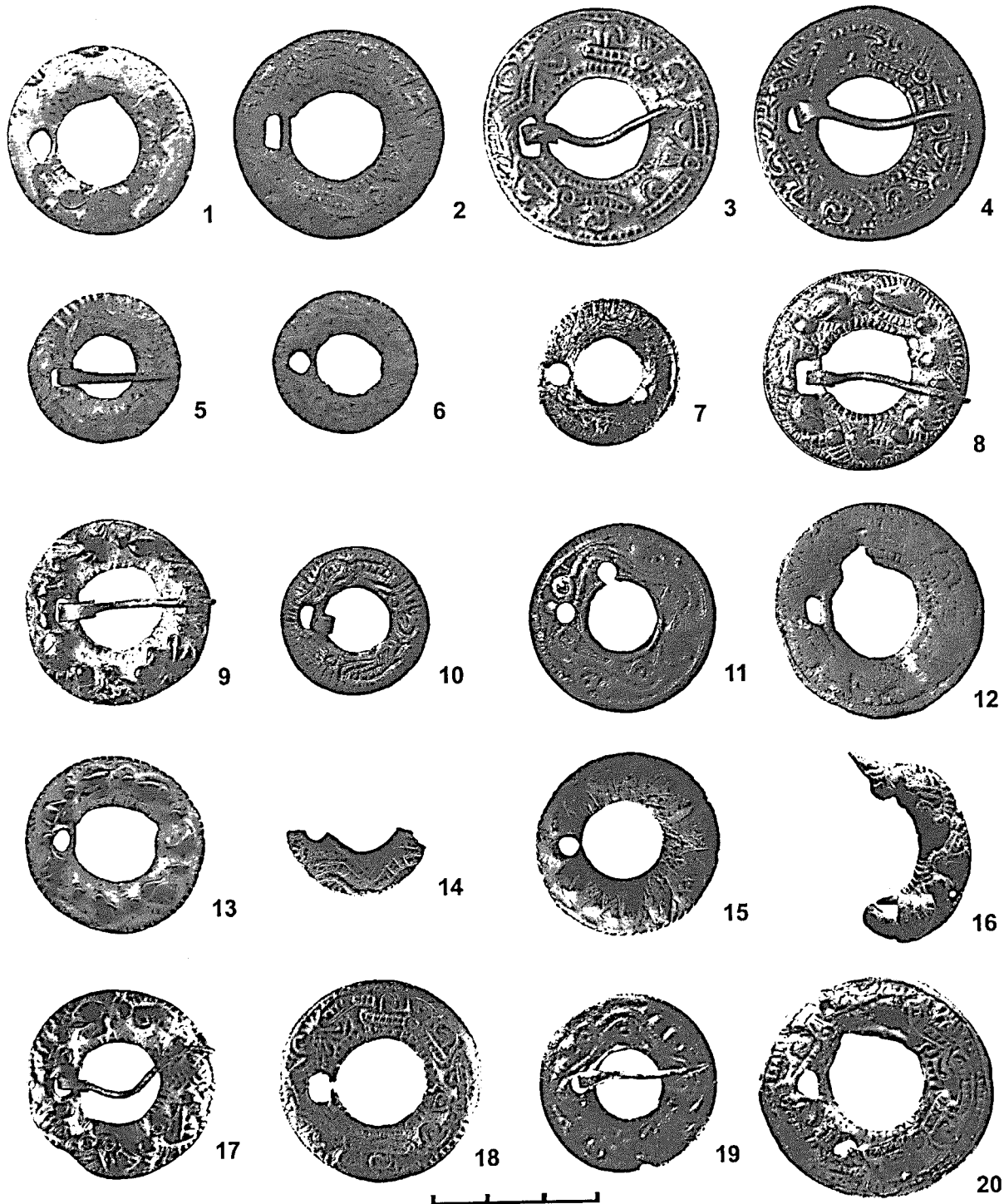
³² Obelių k. 2: „30 cm gylyje pradėjo ryškėti apie 7 m skersmens duobės kontūrai. 60 cm gylyje nuolaidžiuose šlaituose aptikta akmenų, sudariusių savotišką pusapskritimį. Tarp jų pastebėtas iki 5 cm storio anglių ir degusių sluoksnelis, susidedantis lyg iš dviejų dalių, kurių kiekviena apie 3 m² dydžio. Abi dalys nutįsios iš rytų į vakarus ir nutolusios per 2,5–3 cm; abi vienodame gylyje, tokio pat storio ir vietomis tarsi jungiasi ir sudaro vieną didžiulę dėmę. Akmenys aplinkui apdege, sueižėję. Ugnis, atrodo, kūrta šioje vietoje“ (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 19, pav. 20:1–8).

³³ Marvelės k. 671: „Išsiskyrė tamsios degėsingos žemės sluoksniš. Jis užėmė netaisyklingą apie 5,5x2,2 m plotą, orientuotą P–Š kryptimi. Paviršiuje aptikti įmoviniai ietigaliai, kai kur matėsi smulkūs akmenys. Preparuojant paaiškėjo, kad kapo duobės gylis plotelio šiaurinėje dalyje siekė 0,8 m. Kapo duobė užpilta tamsia priemėlinga žeme su negausiomis pelenų, degusių priemaišomis, smulkiais ir vidutinio stambumo deg. kauliukais. Kapo duobės viršutinėje ir apatinėje dalyse aptiktos negausios smulkių akmenų sankaupos“ (Astrauskas, Bertašius, 1994š).

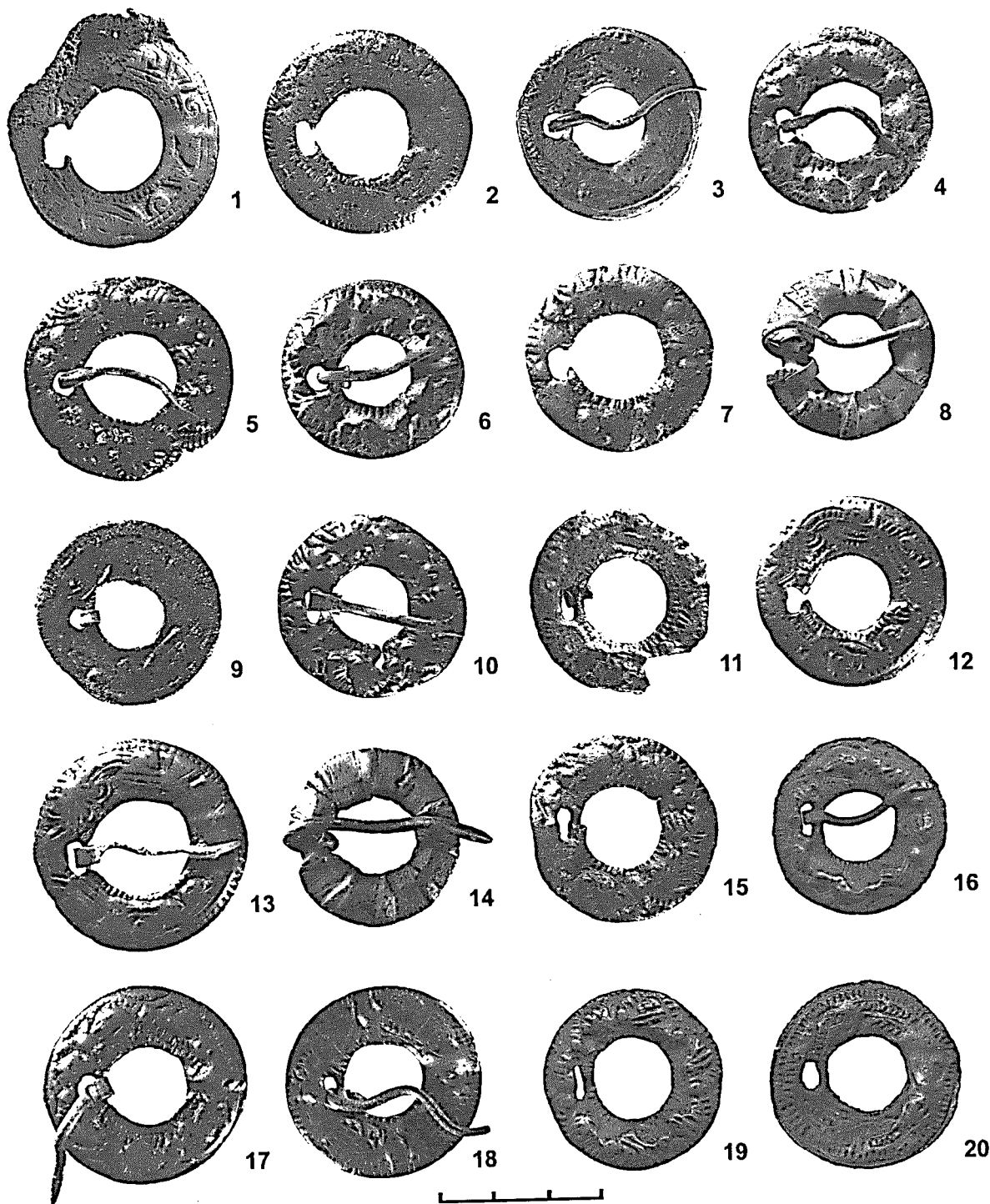
³⁴ Marvelės k. 707: „Duobė buvo apie 3,4x1,9 m dydžio, orientuota ŠR–PV kryptimi. Paviršiuje ji išsiskyrė ryškia degėsinga žeme ir pavieniais smulkiais akmenimis. Duobė nuolaidžiai gilėja, tačiau skirtingose pusėse nevienodai. PV dalyje ji yra iki 0,65 m gylio, tačiau ŠR krašte pasiekia apie 1 m gylio. Visoje duobėje pasitaiko pavieniai smulkesni ar stambesni akmenys, tačiau ŠR pusėje, gilesnio įdubimo kraštuose formuoja lyg grindinio fragmentus. Viršuje matyti ryškiausias vainikas, giliau pavieniai akmenys lyg formuoja šlaitą. Po vienu akmenų surastas pentinis kirvis. Duobė užpilta tamsiai pilka su gausiais degėsiomis ir pelenais priemėlinga žeme“ (Astrauskas, Bertašius, 1994š).

³⁵ Atsitiktinai žiedinės segės reljefiniu paviršiumi rastos: po 1 – Ašotės piliakalnyje, Balčiuose, Brėslaujos piliakalnyje, Bubiuose, Girdiškyje, Mažeikių apylinkėse, Nočioje-Lankiškiuose, Payžnyje, Pakalniškiuose (Kau-no r.), Piliakalnių k. piliakalnyje, Rumšiškėse, Salaspilyje, Seredžiuje, Šeimyniškių piliakalnyje, Vilniaus Valdovų rūmuose; po 2 – Graužiuose, Kernavėje, Kriemaloje, Kurklintiškiuose, Pavilkijyje, Višpilio piliakalnyje; po 3 – Kulautuvoje.

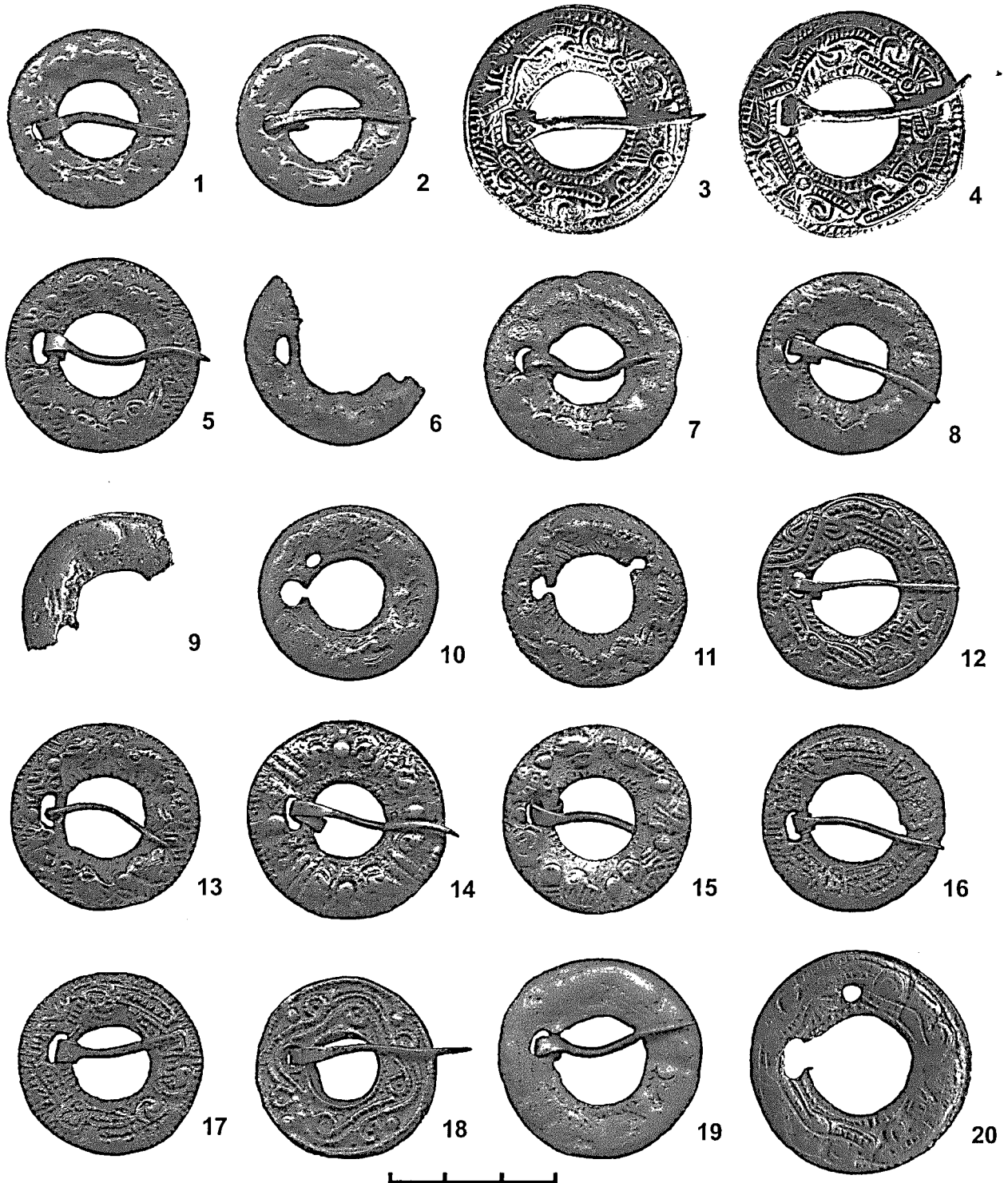
Pakritižyje rastos 5 segės, o Raguvoje – 7. Nustatyta, kad visi šie radiniai rasti viename kapinyne, kuris ilgą laiką buvo priskiriamas dviem vietovėms (Steponaitis, 2001, p. 65). Vadinasi, šiame Pakritižio-Raguvos kapinyne buvo rasta 12 segių.

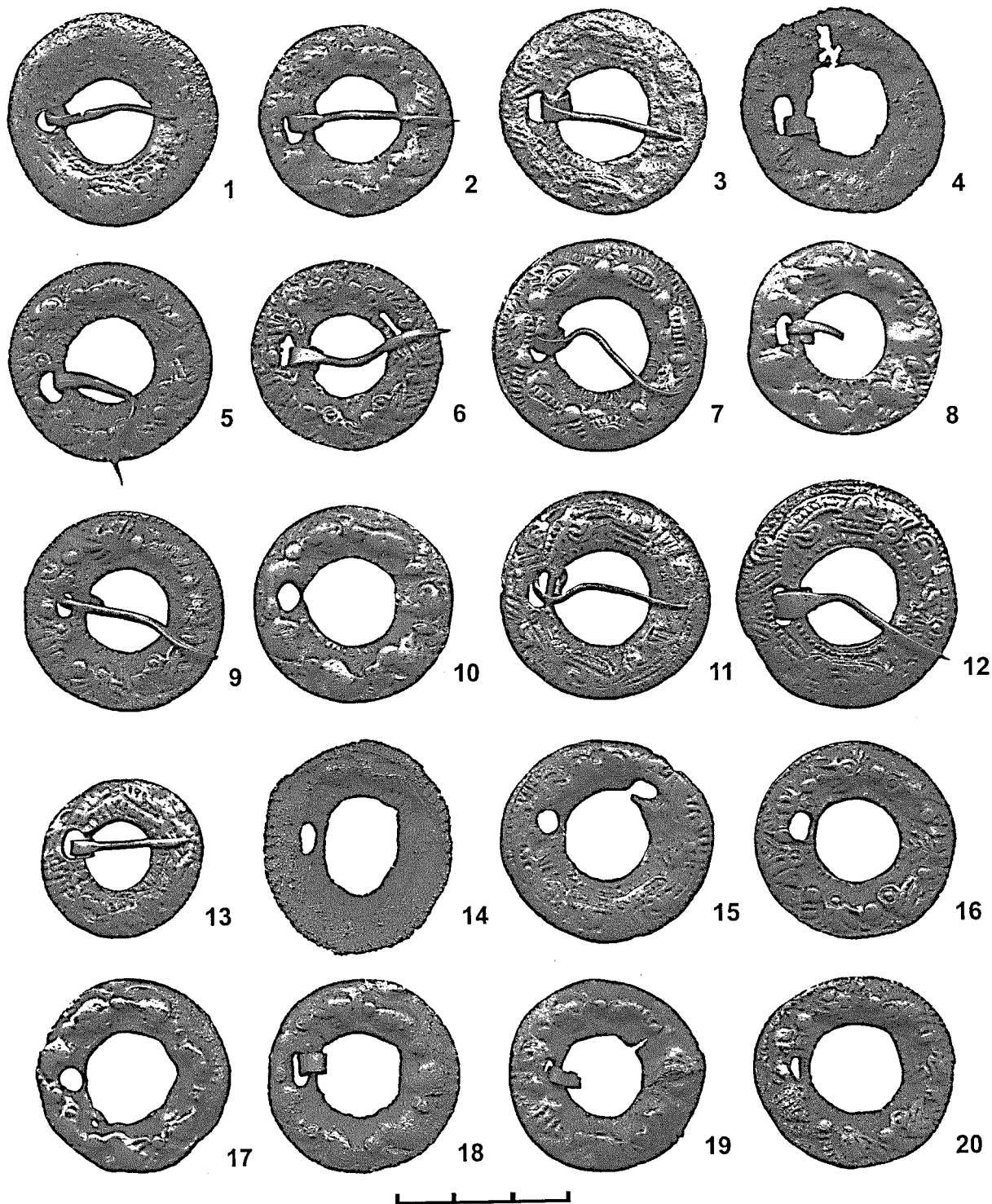
I lentelė. 1 – Alytaus k. 104 (Alytaus KM), 2 – Balčiai (LNM AR 13:14), 3 – Barinės deg. kapas 21 (Panevėžio KM), 4 – Barinės deg. kapas 25 (Panevėžio KM), 5 – Bečių k. 75 (Ukmergės KM), 6 – Bubiai (VDKM 1503:43), 7 – Girdiškis (VDKM 1327), 8–9 – Graužiai (VDKM 1455:400, 404), 10 – Kernavė (Kriveikiškio kapinynas, KAIRM), 11 – Kernavės apylinkės (KAIRM), 12 – Kriemala (LNM AR 275:177), 13 – Kriemala (1997 m., LNM), 14–16 – Kulautuva (LNM), 17–18 – Kurklintiškiai (LNM AR 92:79–80), 19 – Marvelės deg. k. 416 (VDKM), 20 – Marvelės deg. k. 671 (VDKM).

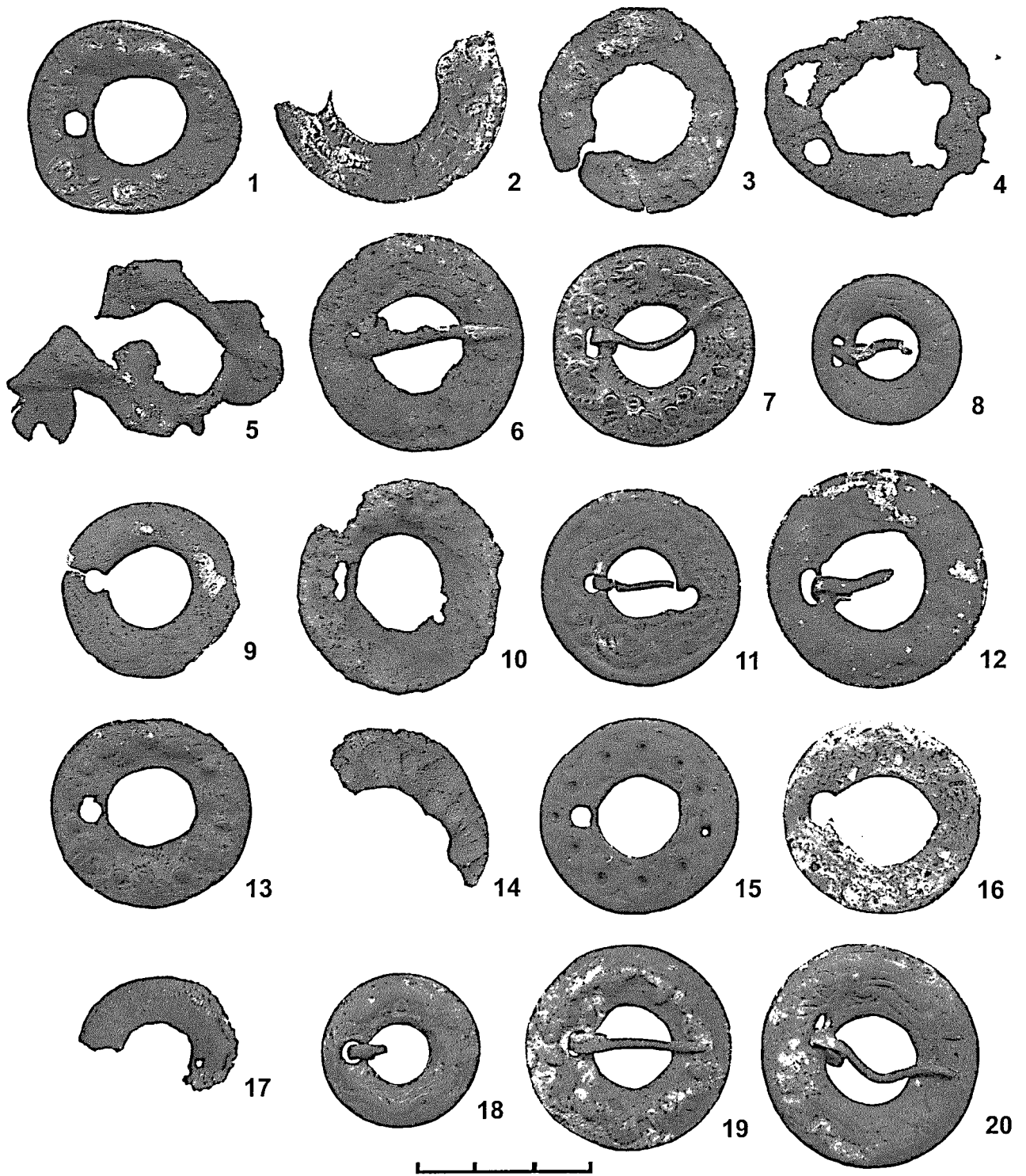
II lentelė. 1 – Marvelės deg. k. 707 (VDKM), 2–9 – Marvelė (VDKM), 10–17 – Masteikiai (VDKM 2453:34, 229, 331, 244, 2464:12, 18, 83, 150), 18 – Mažeikių apylinkės (VDKM 1119), 19 – Nočia-Lankišiai (LNM AR 271:68), 20 – Obelių deg. k. 2 (LNM AR 621:153).

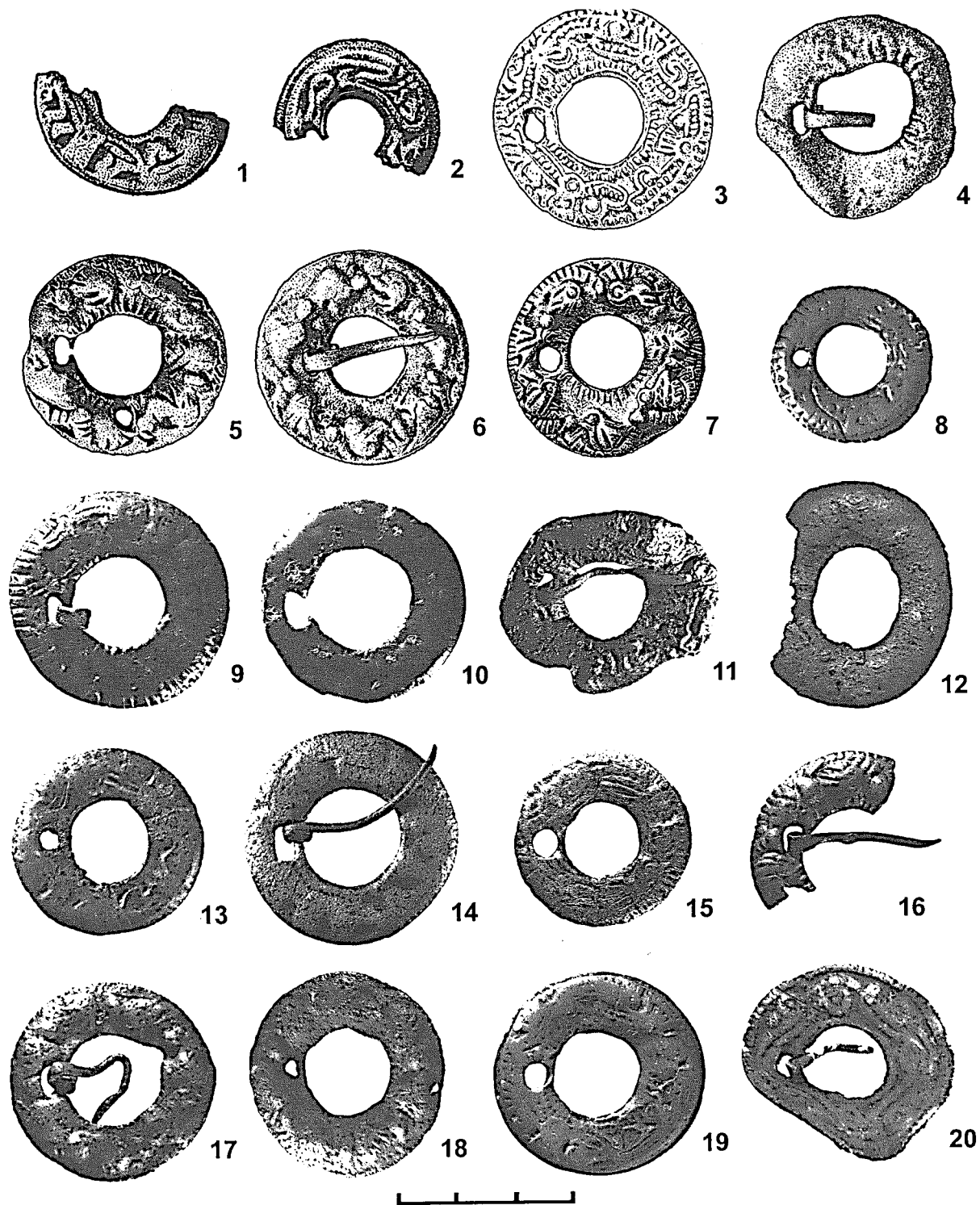
III lentelė. Obeliai: 1 – k. 125 (LNM AR 621:1094), 2 – k. 149 (LNM AR 621:1323), 3–6 – k. 48–56 sampilas (LNM AR 621:102–103 (depozitas Ukmergės KM), 534–535), 7 – k. 60 sampilas (LNM AR 621:614), 8–9 – k. 73 sampilas (LNM AR 621:722, 738), 10–13 – k. 78–82 sampilas (LNM AR 621:810–812, 814), 14–15 – k. 90 sampilas (LNM AR 621:874–875), 16–17 – k. 141 sampilas (LNM AR 621:1401–1402), 18–20 – laužavietė (LNM AR 621:1011–1012, 1178).

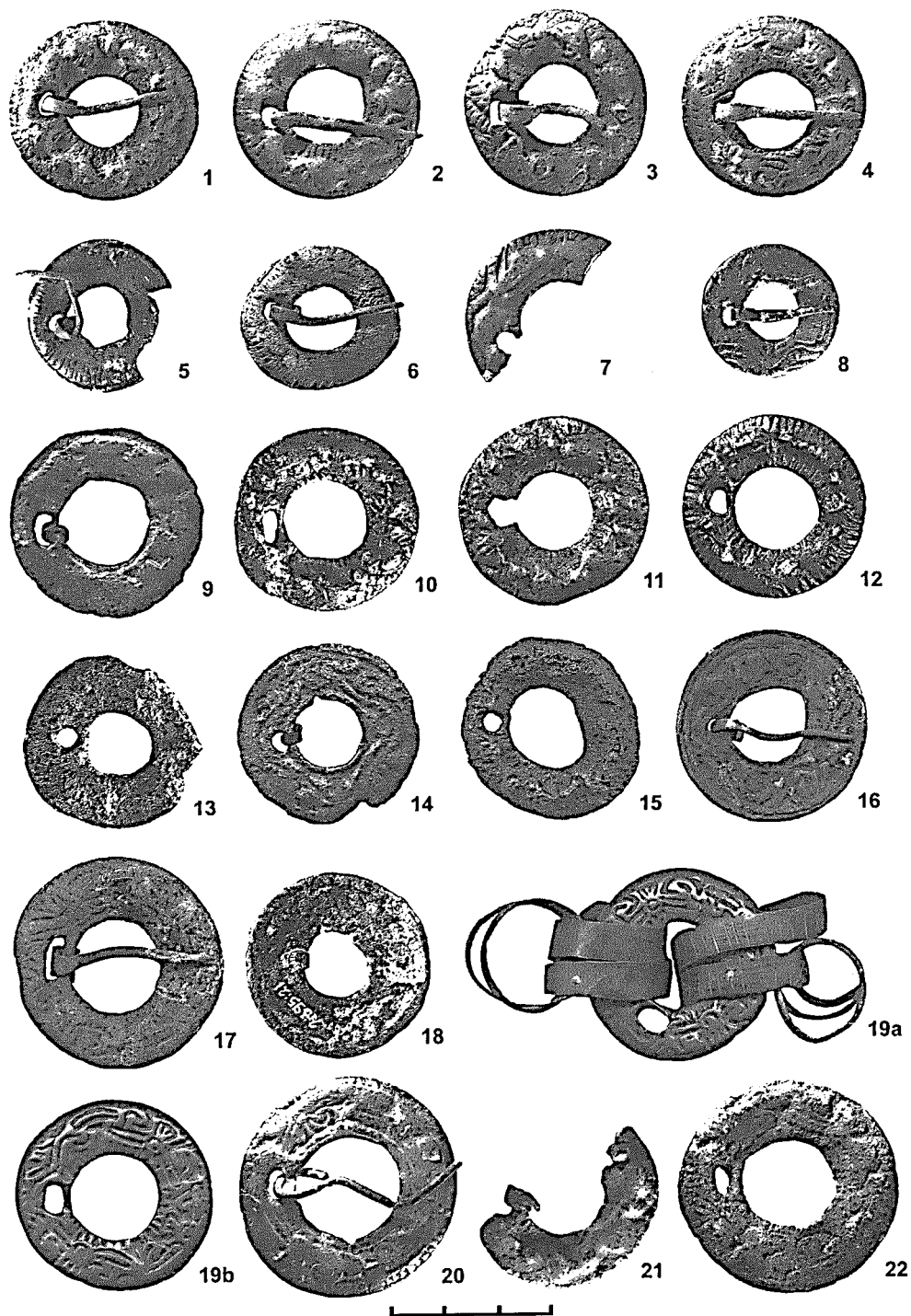
IV lentelė. 1–20 – Obelių ežeras (LNM AR 621:1928–1947).

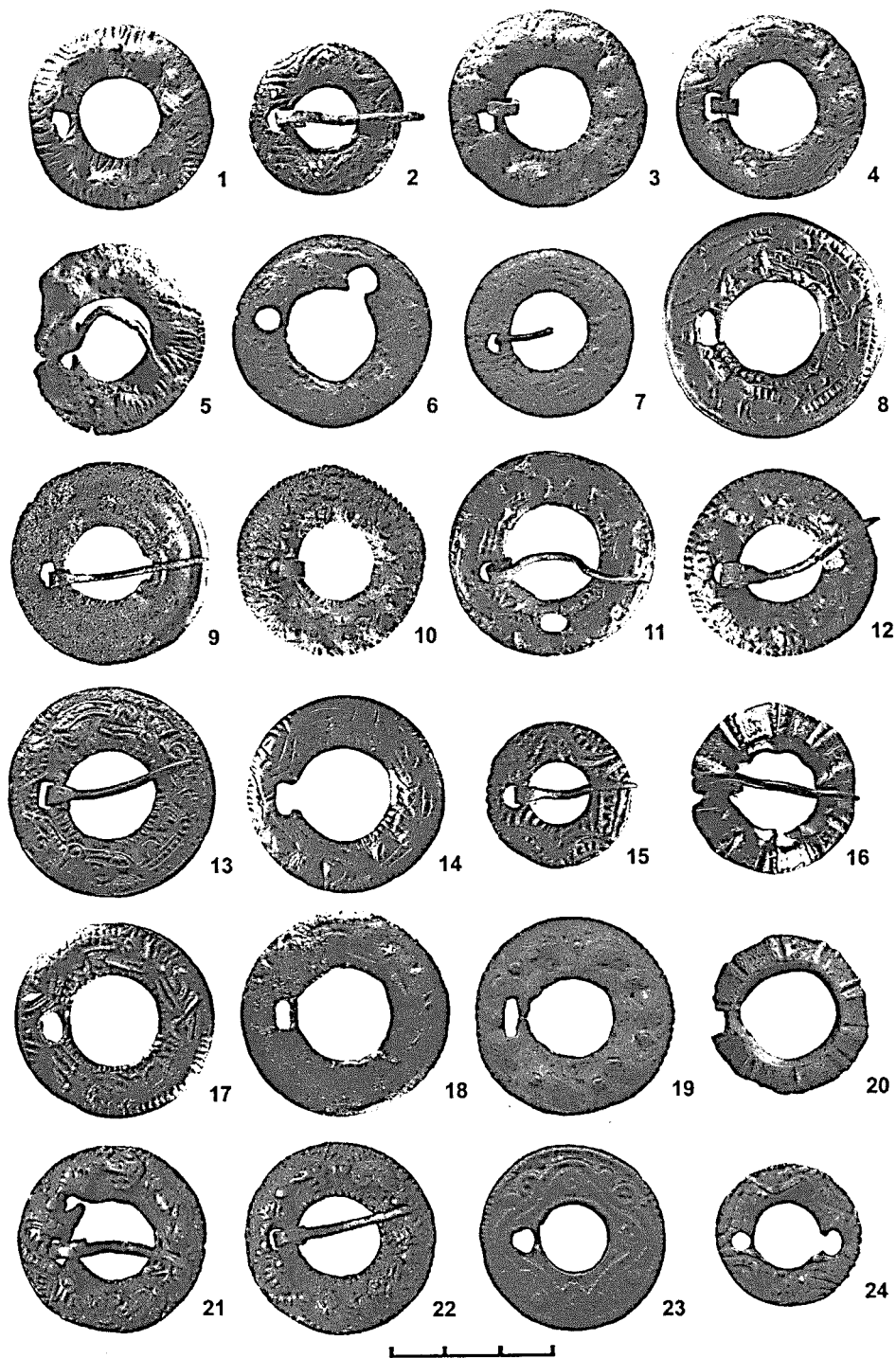
V l e n t e l ė. 1–5 – Obelių ežeras (LNM AR 621:1948, neinventorizuota), 6 – Paalksnių k. 27 (LNM), 7–20 – Paalksniai (LNM).

VI lentelė. 1–11 – Paalksniai (1–7 – LNM, 8 – LNM AR 461:1, 9–11 – VDKM 949:14–15, 17), 12 – Payžnys (LNM AR 553:143), 13 – Pakalniškiai, Kauno r. (VDKM 1751:9), 14–20 – Pakalniškiai, Šakių r. (VDKM 2008, 76, 84, 88–89, 112, 2023:2, 3).

VII lentelė. 1–8 – Pakalniškiai, Šakių r. (VDKM 2023:12–14, 58, 90, 93–94, 322), 9–13 – Pakritižis (9 – LNM AR 596:47, 10–13 – VDKM 1904:3–5, 21), 14–15 – Pavilkijys (LNM AR 701:116, 119), 16–17 – Pavirvytės k. 111 (Mažekių KM), 18 – Pernaravos deg. k. IX (VDKM 2395:21), 19 – Piliakalnių k. piliakalnis, Vilkaviškio r. (LNM AR 404:10), 20 – Radikių k. 46 (VDKM 550:3), 21–22 – Raguva (VDKM 885:14, 1149:49).

VIII lentelė. 1–5 – Raguva (VDKM 1149:50,–53, 57), 6 – Rumšiškių k. 152 (LNM AR 390:436), 7 – Rumšiškės (AR 390:803), 8 – Ruseinių k. 36 (LNM AR 508:84), 9–10 – Ruseinių deg. k. 1 (VDKM 1820:8–9), 11 – Ruseinių deg. k. 2 (VDKM 1820:43), 12 – Ruseinių deg. k. 39 (LNM AR 508:180), 13 – Ruseinių deg. k. 53 (LNM AR 508:232), 14 – Ruseinių deg. k. 57 (LNM AR 508:253), 15 – Ruseinių deg. k. 69 (LNM AR 508:316), 16–18 – Sargėnų deg. k. 378 (VDKM 1590:796, 798–799), 19 – Serežius (VDKM 2352:8), 20 – Šilelio k. 30 (VDKM 2345:44–45), 21–22 – Šulaičių k. 30 (VDKM 2345:44–45), 23–24 – Višpilio piliakalnis (VDKM 1081:27, 29).

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Antanavičius J., 1971ša – Pakalniškių kapinyno (Šakių rajonas) 1971 metų tyrinėjimų dienoraštis // LIIR. F. 1, b. 371.

Antanavičius J., 1971šb – Pakalniškiai, radinių sąrašas, 1971 // LIIR. F. 1, b. 370.

Antanavičius J., 1972š – Pakalniškių kapinyno (Šakių raj.) 1972 metų tyrinėjimų dienoraštis // LIIR. F. 1, b. 436.

Antanavičius J., 1972 – Pakalniškių kapinyno (Šakių raj.) tyrinėjimai 1971 m. // AETL1970 ir 1971 metais. Vilnius, 1972, p. 56–58.

Antanavičius J., 1974 – Pakalniškių (Šakių raj.) senkapio kasinėjimai 1972 ir 1973 m. // AETL 1972 ir 1973 metais. Vilnius, 1974, p. 86–91.

Apala Z., 1987 – Drabešu Uplandu kapsėta // Archeologija un etnografija. Rīga, 1987. T. XV, p. 94–109.

Astrauskas A., Bertašius M., 1993š – Marvelės kapinyno 1993 m. tyrinėjimo ataskaita. I ir III (radinių piešiniai) dalis // LIIR. F. 1, b. 2213, 2214.

Astrauskas A., Bertašius M., 1994š – Marvelės kapinyno 1994 m. tyrinėjimo ataskaita. I ir III dalis // LIIR. F. 1, b. 2413, 2415.

Baleniūnas P., 1939š – Ruseiniai, Josvainių vlsč., Kėdainių apskr. // LIIR. F. 1, b. 305.

Baranauskas T., 2005 – Anykščių medinė pilis. Anykščių rajono savivaldybė, 2005.

Bertašius M., 1994 – Vėlyvojo geležies amžiaus kapai Marvelės kapinyne // ATL 1992 ir 1993 metais. Vilnius, 1994, p. 128–132.

Bertašius M., 2002 – Vidurio Lietuva VIII–XII a. Vytauto Didžiojo Universitetas, 2002.

Cholodinskienė A., 1981š – Pavirvytės–Gudų, Akmenės raj., Vieکشnių apyl., tyrinėjimai 1981 m. // LIIR. F. 1, b. 1722.

Gabriūnaitė K., 1959š – Radikių senkapio (Kauno raj.) 1959 m. kasinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, b. 106 a, b.

Gabriūnaitė K., 1965š – 1965 m. Šilelio kapinyno tyrinėjimų dienoraštis // VDKM. B. 409.

Ivanauskas E., 1996š – Kulautuvos deginimo apeigų vietos ir antrojo kapinyno 1996 metų žvalgomųjų archeologinių kasinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, b. 2670.

Ivanauskas E., 1997š – Neiškių objektų 1997 metų žvalgymai ir žvalgomieji archeologijos tyrimai Vidurio ir Rytų Lietuvoje // LIIR. F. 1, b. 2847.

Kazakevičius V., 1996 – IX–XIII a. baltų kalavijai. Vilnius, 1996.

Kazakevičius V., 1998 – Iš vėlyvojo geležies amžiaus baltų ginklų istorijos (kalavijų makštų galų apkalai) // LA. Vilnius, 1998. T. 15, p. 287–332.

Kernavė, 2002 – Kernavė – litewska Troja. Katalog wystawy ze zbiorów Państwowego Muzeum-Rezerwatu Archeologi i Historii w Kernawė, Litwa. Warszawa, 2002.

Kulikauskas P., 1982 – Užnemunės piliakalniai. Vilnius, 1982.

Kulikauskienė R., Rimantienė R., 1958 – Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai. Vilnius, 1958. Kn. 1.

Kulikauskienė R., Rimantienė R., 1966 – Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai. Vilnius, 1966. Kn. 2.

LA, 1974 – Latvijas PSR archeologija. Rīga, 1974.

Mažeika J., Petrošius R., 1998 – Archeologinių radinių radioanglies amžius // LA. Vilnius, 1998. T. 15, p. 473–483.

Merkevičius A., 1962š – Rumšiškių senkapis (Kaišiadorių rajonas). 1962 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, b. 185.

Michelbertas M., 1963š – Rumšiškių kapinyno, Kaišiadorių raj., 1963 m. tyrinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, b. 354.

Michelbertas M., 1994š – Ataskaita už 1994 metų archeologinius tyrinėjimus Paalksnių laidojimo paminkluose, Kelmės raj. // LIIR. F. 1, b. 2355.

Michelbertas M., 1996š – Ataskaita už 1996 metų archeologinius tyrinėjimus Paalksnių laidojimo paminkluose, Kelmės raj. // LIIR. F. 1, b. 2647.

Michelbertas M., 1997š – Ataskaita už 1997 metų archeologinius tyrinėjimus Paalksnių laidojimo paminkluose, Kelmės raj. // LIIR. F. 1, b. 2903.

Michelbertas M., 1998 – Tyrinėjimai Paalksniuose // ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 145–150.

Michelbertas M., 1999š – Ataskaita už 1999 metų archeologinius tyrinėjimus Paalksnių laidojimo paminkluose, Kelmės raj. // LIIR. F. 1, b. 3472.

Michelbertas M., 2000 – Paalksnių kapinyno kasinėjimai // ATL 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 265–267.

Petrulienė A., 1995 – Barinės senkapis // LA. Vilnius, 1995. T. 11, p. 47–72.

Puzinas J., 1939–1940š – Sargėnai Kaune, Vytauto Didžiojo Kultūros muziejaus 1939 ir 1940 m. archeologinių kasinėjimų ataskaita (kapai Nr. 59–245) // LIIR. F. 1, b. 927.

Rickevičiūtė K., 1985š – Šulaičių kapinyno (Kėdainių raj.) 1985 m. tyrinėjimų dienoraštis // LIIR. F. 1, b. 1226.

Rickevičiūtė K., 1989š – Pernaravos kapinyno (Kėdainių raj.) tyrinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, b. 1635.

Rickevičiūtė K., 1990 – Pernaravos kapinyno tyrinėjimai // ATL 1988 ir 1989 metais. Vilnius, 1990, p. 86–88.

Sadauskaitė I., 1959 – XII–XIII amžių pirklio kapas Sargėnuose // MADA. Vilnius, 1959. T. 2(7), p. 57–76.

Steponaitis V., 2001 – Archeologijos paminklai // Raguva. Vermė: Vilnius, 2001, p. 63–73.

Stubavs A., 1974 – Salaspils archeologiskās ekspedīcijas 1973. Gada darba rezultāti // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par archeologu un etnogrāfu 1973. gada pētījumu rezultātiem. Rīga, 1974, p. 59–64.

Svetikas E., 2003 – Alytaus kapinynas: christianizācijas šaltiniai. Vilnius, 2003.

Šnore E., 1997 – Lejasdopeļu kapulauks senajā Sēlijā / Archeologija un etnogrāfija. Rīga, 1997. T. XIX, p. 64–81.

Šturms E., 1936 – Vilkumuižas ezera atradumi // Senatne un māksla. Rīgā, 1936. T. II, p. 72–85.

Tautavičienė B., 1981 – III–XVI a. sidabriniai ir sidabru puošti dirbiniai. Katalogas. Vilnius, 1981.

Urbanavičius V., 1968 – Ruseinių senkapis, Kėdaičių raj., 1968 m. tyrinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, b. 345.

Urbanavičius V., 1969 – Ruseinių senkapis, Kėdaičių raj., 1969 m. tyrinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, b. 345.

Urbanavičius V., 1970 – Rumšiškėnai XIV–XVI amžiais. Vilnius, 1970.

Urbanavičius V., 1974 – Senųjų tikėjimų reliktaai Lietuvoje XV–XVII amžiais (2. Pagonybės liekanos Pakalniškiuose XVI–XVII amžiais) // MADA. Vilnius, 1974. T. 4(49), p. 71–80.

Urbanavičius V., 1978–1979 – Obelių senkapis, Ukmergės raj. (1978 ir 1979 m. kasinėjimų ataskaita) // LIIR. F. 1, b. 994.

Urbanavičius V., 1980 – Obelių senkapio (Ukmergės raj.) 1980 m. kasinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, b. 995.

Urbanavičius V., 1981 – Obelių senkapio (Ukmergės raj.) 1981 m. kasinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, b. 996.

Urbanavičius V., 1982 – Obelių senkapio (Ukmergės raj.) 1982 m. kasinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, b. 997.

Urbanavičius V., 1983 – Obelių senkapio ir ežero pakraščiu (Ukmergės raj.) 1983 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, b. 1151.

Urbanavičius V., 1993 – Lietuvių pagonybė ir jos reliktaai XIII–XVI a. / Humanitarinių mokslų srities Istorijos krypties habil. daktaro disertacijos tezės/. Vilnius, 1993.

Urbanavičius V., Urbanavičienė S., 1988 – Archeologiniai tyrimai // LA (Obelių kapinynas). Vilnius, 1988. T. 6, p. 9–63.

Varnas A., 1993 – Masteikių kapinyno 1993 m. archeologinių tyrimų ataskaita // Ataskaita neperduota saugojimui į archyvą ir yra pas autorių.

Varnas A., 1994 – Masteikių kapinyno 1994 m. archeologinių tyrimų ataskaita // LIIR. F. 1, b. 2646.

Varnas A., 1994 – Masteikių kapinyno 1993 metų tyrimai // ATL 1992 ir 1993 metais. Vilnius, 1994, p. 178–184.

Varnas A., 1996 – Masteikių kapinyno (Kauno r.) tyrimai 1994 metais // ATL 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 138–141.

Zabiela G., 1990 – Recenzija leidiniui „Lietuvos archeologija. /Kn./ 6: Obelių kapinynas / Lietuvos TSR MA Istorijos in-tas. V.: Mokslas, 1988“ // Lietuvos istorijos metraštis 1989. Vilnius, 1990, p. 95–101.

Zabiela G., 1995 – Bečių senkapis // LA. Vilnius, 1995. T. 11, p. 330–381.

Zabiela G., 2001 – Šeimyniškių piliakalnio (Anykščių raj., Anykščių seniūn.) 2001 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita // LIIR. F. 1, b. 3752.

Алексеев Л. В., 1966 – Полоцкая земля. Москва, 1966.

Стубавс А. Я., 1967 – Археология в Советской Латвии // СА. 1967, № 4, p. 103–122.

Шноре Э. Д., 1961 – Асотское городище. Рига, 1961.

SANTRUMPOS

AETL – Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje

ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje

KAIRM – Kernavės valstybinis archeologijos ir istorijos rezervatinis muziejus

LA – Lietuvos archeologija

LIIR – Lietuvos istorijos instituto rankraštynas

LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus, Vilnius

LNM MK – Lietuvos nacionalinio muziejaus archeologijos skyriaus mokslinė kartoteka

MADA – Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, Serija A

VDKM – Vytauto Didžiojo karo muziejus, Kaunas

СА – Советская археология

ANNULAR BROOCHES OF EMBOSSED SURFACE FROM THE 2ND HALF OF THE 14TH C. – 1ST HALF OF THE 15TH C. IN THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA AND LIVONIA

Eugenijus SVETIKAS

Summary

In the literature of archaeology of Lithuania and Livonia the investigators touched upon the subject of annular brooches of embossed surface only episodically, therefore, until now their term is not settled, they are not classified, their chronology not defined, the symbols not established and their meanings not clear.

In the archaeological literature of Europe, according to their shape, these brooches are allocated to annular type, which is famous for great variety. Into separate types the annular brooches are allocated according to certain distinct attributes of arcs. This attribute is their embossed surface where various symbols are depicted, therefore, the term of *annular brooches of embossed surface* is given as more convenient and more precise than the previously used term of round cast brooches.

For classification there were collected data on 187 annular brooches of embossed surface from 40 localities (Map I). The majority of these brooches were found in the territory of the Grand Duchy of Lithuania, i.e. 176 from 35 localities. In Livonia only 11 brooches were found from 5 localities. According to symbols depicted in the arc, the brooches of this type are classified into 6 modifications and several single brooches (Fig. 1–7). More than 40 brooches, which were half-melt in fire, deformed or with worn surface of arc, and their fragments did not go under classification.

In the arcs of annular brooches of embossed surface there are depicted symbols of vine, seven doves, crown of thorns and some more unestablished symbols. Most annular brooches of embossed surface have symbols of vine and seven doves.

For definition of chronology of annular brooches of embossed surface, there were made correlation clusters of skeleton graves from the end of the 14th c.–15th c. (Fig. 8), sacrifice pits and cremation graves from the 14th c. (Fig. 9–10), as well as Livonian skeleton graves from the 14th c. (Fig. 11).

The correlation of these brooches with the finds from the skeleton graves of the end of the 14th c.–15th c. showed that they were made and intensely used in the second half of the 14th c.– first half of the 15th c.

The abundant correlation data of annular brooches of embossed surface from GDL sacrifice pits and cremation graves, as well as from Livonian skeleton graves showed

a different chronology of finds correlating with them than that which was supposed heretofore. The composition of these clusters is characterized by controversial variety, since they contain not only very many differing ornaments, but also weapons and details of horse equipment. In the literature, the chronology of most finds making this cluster was defined very widely, from the 10th c. to 13th c. Therefore, such chronology is clearly unreliable and reveals the most fundamental problem of the Lithuanian archaeology of the 10th–14th c.: the absence of chronological analysis for the finds of that period.

By the data from GDL skeleton graves from the end of the 14th c.–15th c. and Livonian skeleton graves from the 14th c., it was established that the bearers of annular brooches of embossed surface was the man, women and children. They were found in various places of the grave: at skull, in neck zone, at right clavicle, beneath left shoulder, in breast zone, at left elbow and even on the left of waist. That showed that they were not utilitarian details of clothes or apparel.

The distinct finding places of brooches of this type are sacrifice pits and so-called cremation graves. The investigators unambiguously allocated burnt bones found in the so-called cremation graves to cremated human remains, however, we have no results of osteological diagnostics analysis from at least one such grave confirming namely the cremation of people. Pending such data, the so-called cremation graves may be described both as graves and sacrifice pits. One should not forget that small bones noticed in fixations might as well belong to sacrificed birds, animals or wild beasts.

The main finding places for annular brooches of embossed surface are fire-sites and the Obeliai Lake, since there almost one hundred of such brooches and not few their fragments were found.

The annular brooches of embossed surface found in fire-sites were in various condition. Some were intact, untouched by fire, with all details clearly visible on the embossed surface, however, the majority of them are parts of brooches, broken or fire-touched.

The brooches from the Obeliai Lake also differ in appearance and condition. Some brooches look as brand new,

all their details are very clearly visible on the embossed surface, while the others have deformed in heat, the surface have become porous, and the details of embossed surface are hardly visible or have vanished at all. This fact shows that two methods of sacrifice were applied. One was direct when wholesome articles were thrown into water and the other was related to sacrifice of articles in fire-site.

ANNOTATIONS OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Symbol of vine in the annular brooch of embossed surface of 1st variant from the Obeliai Lake (LNM AR 621:1939).

Fig. 2. Symbol of seven doves in the annular brooches of embossed surface of the 2nd variant from the Obeliai Lake (LNM AR 621:1933-1934).

Fig. 3. Symbol of crown of thorns in the annular brooch of embossed surface of the 3rd variant from the Obeliai fire-site (LNM AR 621:1011).

Fig. 4. Symbol of crown of thorns (?) in the annular brooches of embossed surface of the 4th variant: 1 – Paalksniai (LNM), 2 – Ruseiniai cremation grave 69 (LNM AR 508:316).

Fig. 5. Annular brooches of embossed surface of the 5th variant: 1 – Kernavė (Kriveikiškio cemetery), 2 – Obeliai Lake (LNM AR 621:1940).

Fig. 6. Annular brooch of embossed surface of the 6th variant from the Sargėnai cremation grave 378 (VDKM 1590:796).

Fig. 7. Single annular brooches of embossed surface: 1 – Obeliai cremation grave 2 (LNM AR 621:153), 2 – Paalksniai (LNM), 3 – Mound of Obeliai grave 90 (LNM AR 621:874), 4 – Mažeikiai environs (LNM AR 1119).

Fig. 8. Correlation cluster of annular brooches of embossed surface found in graves of the end of 14th – 15th c.: 1–2 – annular earrings, 3 – lily pendant, 4 – string of beads, 5–7 – tin brooches of different variants of type II, 8–10 – omega-shaped brooches of different types, 11 – bracelet, 12–17 – rings of different types, 18 – small buttons, 19 – plating of small pouch, 20 – buckle of leather belt and tiny tins with different symbols, 21 – small distaff, 22 – tanged knife, 23 – knife of wooden scale, 24 – axe, 25 – pot, 26 – amulet, 27 – symbolical key.

1, 15, 17, 18, 20–21, 23 – Alytus grave 104; 3, 5, 25 – Bečiai grave 75; 4, 6, 27 – Obeliai grave 149; 7–8, 12, 14, 16, 22, 26 – Paalksniai grave 27; 2 – Radikiai grave 46; 10, 19, 24 – Rumšiškiai grave 152; 9, 11, 13 – Šulaičiai grave 30.

Fig. 9. Correlation cluster of annular brooches of embossed surface in sacrifice pits and cremation graves of the 14th c.: 1 – spiral, 2 – omega-shapes pendant with tiny chains, 3 – tiny cross, 4 – pendant with tiny chains, 5 – bird-shaped pendant, 6 – collar, 7–8 – pins, 9–10, 12–13 –

annular brooches of various types, 11 – three-element brooch, 14 – stepped brooch, 15–18 – hoof-like brooches, 19–29 – omega-shaped brooches of various types (19–21 – with garnet ends, 22–23 – with unicorn, 24–27 – with quadrangular ends, 28–29 – with snail spiral ends), 30–37 – rings of various types, 38–41 – bracelets of various types.

3, 21, 25, 34–35 – Barinė grave 24; 37 – Barinė grave 25; 2, 36 – Marvelė grave 671; 32 – Obeliai grave 2; 4–5, 7, 16, 22, 27, 29, 33 – Pavirvytė grave 111; 1, 6, 8–15, 17–20, 23–24, 26, 28, 30–31, 38–41 – Sargėnai grave 378 (craftsman's hoard).

Fig. 10. Continuation of correlation cluster of annular brooches of embossed surface in sacrifice pits and cremation graves of the 14th c.: 1 – sword, 2 – end of sword sheath, 3 – sword haft pommel, 4 – sword haft crossbar, 5–7 – spearheads, 8–9 – striker with flint, 10 – plummet, 11 – awl (?), 12–13 – small distaffs, 14 – hooked knife, 15 – tanged knife, 16 – razor, 17–20 – buckles, chain ring and tiny belt tins, 21–25 – tiny tins of spiral ends for mane, 26 – bell.

10, 16 – Barinė grave 23; 12 – Barinė grave 24; 5–6, 21–22 – Marvelė grave 671; 4, 13 – Marvelė grave 707; 7–9 – Obeliai grave 2; 1–2, 11, 14–15, 17–18 – Pavirvytė grave 111; 3, 19–20, 23–26 – Sargėnai grave 378 (craftsman's hoard).

Fig. 11. Correlation cluster of annular brooches of embossed surface in Livonian graves of the 14th c.: 1–2 – crowns, 3–4 – collars, 5–6 – string of beads, 7–10 – pendants, 11 – star-shaped brooch with sixteen beams, 12 – tin brooch of 1st type, 13–15 – omega-shaped brooches, 15–21 – bracelets, 22–30 – rings, 31 – tiny distaff, 32 – awl, 33 – hooked knife or sickle, 34 – decorative leather sheath for knife.

1, 7–8, 11–12, 15, 19, 23, 26–27, 29, 34 – Lejasdopeliai grave 9, barrow II; 3–5, 13, 20–21, 24, 30–33 – Lejasdopeliai grave 10, barrow II; 2, 6, 9–10, 14, 16–18, 22, 25, 28 – Uplantai grave 43.

Fig. 12. Annular brooches of embossed surface in oblong pits of cremation graves: Pavirvytė grave 111, 2 – Pernarava grave IX.

Map I. Finding places of annular brooches of embossed surface: 1 – Alytus, 2 – Ašotė, 3 – Balčiai, 4 – Barinė, 5 – Bečiai, 6 – Brėslauja, 7 – Bubiai, 8 – Girdiškis, 9 – Grauziai, 10 – Kernavė, 11 – Kriemala, 12 – Kulautuva, 13 – Kurklintiškiai, 14 – Lejasdopeliai, 15 – Marvelė, 16 – Masteikiai, 17 – Nočia–Lankišškiai, 18 – Obeliai, 19 – Paalksniai, 20 – Payžnys, 21 – Pakalniškiai, Kaunas district, 22 – Pakalniškiai, Šakiai district, 23 – Pakritižis (Raguva), 24 – Pavilkijys, 25 – Pavirvytė, 26 – Pernarava, 27 – Piliakalniai, 28 – Radikiai, 29 – Rumšiškės, 30 – Ruseiniai, 31 – Salaspilis, 32 – Sargėnai, 33 – Sėdžius, 34 – Šeimyniškėliai, 35 –

Šilelis, 36 – Šulaičiai, 37 – Uplantai, 38 – Vilkumuižos Lake, 39 – Vilnius, 40 – Višpilis.

Table I. 1 – Alytus grave 104 (Alytus KM), 2 – Balčiai (LNM AR 13:14), 3 – Barinė cremation grave 21 (Panevėžys KM), 4 – Barinė cremation grave 25 (Panevėžys KM), 5 – Bečiai grave 75 (Ukmergė KM), 6 – Bubiai (VDKM 1503:43), 7 – Girdiškis (VDKM 1327), 8–9 – Graučiai (VDKM 1455:400, 404), 10 – Kernavė (Kriveikiškis cemetery, KAIRM), 11 – Kernavė environs (KAIRM), 12 – Kriemala (LNM AR 275:177), 13 – Kriemala (1997, LNM), 14–16 – Kulautuva (LNM), 17–18 – Kurklintiškiai (LNM AR 92:79-80), 19 – Marvelė cremation grave 416 (VDKM), 20 – Marvelė cremation grave 671 (VDKM).

Table II. 1 – Marvelė cremation grave 707 (VDKM), 2–9 – Marvelė (VDKM), 10–17 – Masteikiai (VDKM 2453:34, 229, 331, 244, 2464:12, 18, 83, 150), 18 – Mažeikiai environs (VDKM 1119), 19 – Nočia–Lankiškiei (LNM AR 271:68), 20 – Obeliai cremation grave 2 (LNM AR 621:153).

Table III. Obeliai: 1 – grave 125 (LNM AR 621:1094), 2 – grave 149 (LNM AR 621:1323), 3–6 – mound of graves 48–56 (LNM AR 621:102-103 (deposit of Ukmergė KM), 534–535), 7 – mound of grave 60 (LNM AR 621:614), 8–9 – mound of grave 73 (LNM AR 621:722, 738), 10–13 – mound of graves 78–82 (LNM AR 621:810-812, 814), 14–15 – mound of grave 90 (LNM AR 621:874–875), 16–17 – mound of grave 141 (LNM AR 621:1401–1402), 18–20 – fire-site (LNM AR 621:1011–1012, 1178).

Table IV. 1–20 – Obeliai Lake (LNM AR 621:1928–1947).

Table V. 1–5 – Obeliai Lake (LNM AR 621:1948, non-inventoried), 6 – Paalksniai grave 27 (LNM), 7–20 – Paalksniai (LNM).

Table VI. 1–11 – Paalksniai (1–7 – LNM, 8 – LNM AR 461:1, 9–11 – VDKM 949:14–15, 17), 12 – Payžnys (LNM AR 553:143), 13 – Pakalniškiai, Kaunas district (VDKM 1751:9), 14–20 – Pakalniškiai, Šakiai district (VDKM 2008, 76, 84, 88–89, 112, 2023:2, 3).

Table VII. 1–8 – Pakalniškiai, Šakiai district (VDKM 2023:12–14, 58, 90, 93–94, 322), 9–13 – Pakritižis (9 – LNM AR 596:47, 10–13 – VDKM 1904:3–5, 21), 14–15 – Pavilkijys (LNM AR 701:116, 119), 16–17 – Pavirvytė grave 111 (Mažeikiai KM), 18 – Pernarava cremation grave IX (VDKM 2359:21), 19 – hillfort of Piliakalniai village, Vilkaviškis district (LNM AR 404:10), 20 – Radikiai grave 46 (VDKM 550:3), 21–22 – Raguva (VDKM 885:14, 1149:49).

Table VIII. 1–5 – Raguva (VDKM 1149:50,–53, 57),

6 – Rumšiškės grave 152 (LNM AR 390:436), 7 – Rumšiškės (AR 390:803), 8 – Ruseiniai grave 36 (LNM AR 508:84), 9–10 – Ruseiniai cremation grave 1 (VDKM 1820:8–9), 11 – Ruseiniai cremation grave 2 (VDKM 1820:43), 12 – Ruseiniai cremation grave 39 (LNM AR 508:180), 13 – Ruseiniai cremation grave 53 (LNM AR 508:232), 14 – Ruseiniai cremation grave 57 (LNM AR 508:253), 15 – Ruseiniai cremation grave 69 (LNM AR 508:316), 16–18 – Sargėnai cremation grave 378 (VDKM 1590:796, 798–799), 19 – Seredžius (VDKM 2352:8), 20 – Šilelis grave 30 (VDKM 2345:44–45), 21–22 – Šulaičiai grave 30 (VDKM 2345:44–45), 23–24 – Višpilis hillfort (VDKM 1081:27, 29).

ILIUSTRACIJŲ AUTORIAI IR ŠALTINIAI

Apala, 1987 – 11:2, 6, 9–10, 14, 16–18, 22, 25, 28 pav. Astrauskas, Bertašius, 1994š – 9:2, 36 pav., 10:4–6, 13, 21–22 pav.

Autoriaus – 1–4 pav., 5:2 pav., 7:1, 3 pav., 8:1, 3, 4–6, 9–10, 17–18, 20–21, 23, 27 pav., 9:4–5, 7, 16, 22, 25, 27, 29, 33 pav., 10:11, 14–15, 17–18 pav., 1 žemėlapis, I:1–2, 5–6, 13, II:16, 19–20, III:1–2, 5–20, IV:1–20, V:1–20, VI:12, VII:9, 14–17, 19, VIII:6–7, 13, 19, 23–24.

Cholodinskienė, 1981š – 211:1 pav.

Kazakevičius, 1996 – 12:1 pav.

Kazakevičius, 1998 – 10:2 pav.

LIIR – 9:1, 6, 8–11, 15, 17–20, 23–24, 26, 28, 30–32, 38–41 pav., 10:3, 7–9, 19–20, 23–26 pav.

LNM MK – 8:19, 24 pav.

Maciukaitės Izoldos piešinys – 8:15 pav.

Michelbertas, 1996š – 4:1 pav.

Michelbertas, 1997š – 8:7–8, 12, 14, 16, 22, 26 pav., VI:1–2.

Michelbertas, 1999 š – VI:3–7.

Mičiūno Romo nuotraukos – 4:2 pav., 6 pav., 7:2, 4 pav., 8:11 pav., 9:12–13 pav., I:7, 12, 14–20, II:1–15, 17–18, VI:8–11, 13–20, VII:1–8, 10–13, 18, 20–22, VIII:1–5, 8–11, 14–18, 20.

Petrulienė, 1995 – 9:3, 21, 34–35, 37 pav., 10:10, 12, 16 pav., I:3–4.

Šnore, 1997 – 11:1, 7–8, 11–12, 15, 19, 23, 26–27, 29, 34 pav.

Tautavičienė, 1981 – III:3–4.

Vaičiūnienės Dalios nuotraukos – 5:1 pav., I:10–11.

Vainoro Kazimiero nuotraukos – I:8–9, VIII:21–22.

VDKM – 207:2, 13 pav., 12:2 pav.

Zabiela, 1995 – 8:25 pav.

Стубавс, 1967 – 11:3–5, 13, 20–21, 24, 30–33 pav.